

Uprava

Studentski centar Niš, Ustanova za standard
studenata Republike Srbije
Velikotrnovska 2
www.scnis.rs, info@scnis.rs
tel/fax 236-686,226-487,231-339

Studentski dom - Paviljon I i II i Linijski
restoran - Topličina 1

Studentski dom - Paviljon III i Linijski
restoran - Velikotrnovska 2

Studentski dom - Paviljon IV i Linijski
restoran - Gradsko polje bb

Aperto - studentski klub na Fakultetu
umetnosti

Bridge caffe - studentski klub na
Građevinsko-arhitektonskom fakultetu

House caffe - studentski klub u zgradi
Uprave Studentskog centra Niš

PRESSING

www.pressing-magazine.com

Intervju:

Aleksandar Timofejev
Stjepan Šejić

Društvo:

Bekstvo iz logora
Iskustvo sa kruzera

Film:

Senke nad Balkanom
Kingsman 2:
Golden circle

Muzika:

Myrath
Arch Enemy

Knjige:

Olujni
bedem

STRIPARNICA

UL. Milojka Lešjanina 1
Niš

tel.018/242-261

AKADEMSKI LIST PRESSING

Godina **XXVI**, broj **78** - novembar, 2017

Izdavač:
**STUDENTSKI INFORMATIVNO –
IZDAVAČKI CENTAR NIŠ**

Glavni i odgovorni urednik:
Dejan N. Kostić

Tehnički urednik: **Dejan Stojiljković**

Dizajn broja: **Milena Lazarević, Saša
Mitrović**

Lektura: **Aleksandra Gojković**

Redakcija: **Jugoslav Joković,
Aleksandar Blagojević, Dejan Dabić,
Srđan Savić, Dejan Vučetić, Ivana
Božić Miljković, Marko Stojanović,
Velibor Petković, Aleksandar Nikolić
Coa, Ivana I. Božić, Stefan Marković,
Vladan Stojiljković**

Saradnici u ovom broju: **Vladimir
Veljković, Zoran Janković, Đorđe
Bajić, Aleksandar Radovanović,
Željko Obrenović, Pavle Zelić, Marta
Savić, Aleksandar Đurić**

Sekretar redakcije: **Radica Opačić**

Adresa: **Šumatovačka bb, 18000 Niš**

Telefon: **018/523418**
Fax: **018/523120**
E-mail: **siic.nis@gmail.com**
Internet prezentacija:
www.pressing-magazine.com

Žiro račun: **355-1027350-59**

List izlazi tromesečno

Štampa: **Medija Pan Produkt, Niš**

Tiraž: **1200 primeraka**

Izdavanje ovog broja pomogli su:
**Ministarstvo prosvete, nauke i
tehnološkog razvoja
Ministarstvo kulture i informi-
sanja
Grad Niš
Gradska opština Pantelejš
Gradska opština Crveni Krst**

Uvodnik

Zašto?

Zato što država (ne) ulaže u nauku.
Zato što je devedeset dvojka postala nula.
Zato što i mi imamo radne logore.
Zato što smo imali i koncentracione.
Zato što mnogo planiramo a gubimo dušu.
Zato što Niš gubi svoje bedeme.
Zato što je Stjepan umetnik.
Zato što su slepi putnici u zlatnom krugu nad Balkanom.

Dejan N. Kostić, glavni i odgovorni urednik

GLAVNI UREDNICI:
Aneta Radivojević, 1991-1996, (br. 1-12, 18-25)
Aleksandar Blagojević, 1994-1995, (br. 13-17)
Dobrivoje Ljujić, 1997-1999, (br. 26-31)
Jugoslav Joković, 1999-2003, (br. 32-43)
Dejan Stojiljković, 2003-2009, (br. 44-59)
Dejan N. Kostić od 2009. (br. 60-)

Tehnički urednik: **R.Z. Paya** 1991-2001 (br. 1-36)

Sadržaj

Društvo strane 6 - 17

Koliko Srbija ulaže u nauku?
Nauka na litici srpskog budžeta
piše: **Ivana Božić Miljković**

Intervju: Aleksandar Timofejev
Devedeset dvojka je bila
način života
razgovarala: **Marta Savić**

Moje iskustvo sa kruzera
Radni logori globalnog
kapitalizma
piše: **Vladimir Veljković**

Priče iz sobe 12
Bekstvo iz nacističkog logora
u Nišu
piše: **Stefan Marković**

Četiri urbanistička plana Niša
piše: **Vladan Stojiljković**

Grad i njegova duša
piše: **Dejan Stojiljković**

Knjige strane 18-20

Dejan Stojiljković: Olujni bedem
Niš mora pasti
piše: **Pavle Zelić**

Andrew Michael Hurley
The Loney
piše: **Željko Obrenović**

Strip strane 21-24

Intervju: Stjepan Šejčić
Nisam crtač, ja sam pripovedač
razgovarao: **Marko Stojanović**

Stripovanje (37): Igor Jovčevski
Pripovedanje slikom
piše: **Marko Stojanović**

Film i TV strane 25-31

Multimedijski superheroji (44)

Maska

U potrazi za alter egom

piše: **Dejan Dabić**

Filmski susreti - post festum

Da li je Kusturica nedostajao
filmskim susretima?

piše: **Dejan Dabić**

Kritika:

Kingsman 2:
Golden circle

piše: **Zoran Janković**

Slepi putnik
na brodu ludaka

piše: **Zoran Janković**

Senke nad Balkanom

piše: **Đorđe Bajić**

Video igre strane 32-34

Sažeta istorija video-igara (1)

Od skromnih početaka do
gigantske industrije (1950–1989)

piše: **Aleksandar Đurić**

Rain World

Život jednog slugcata

piše: **Aleksandar Đurić**

Muzika strane 35-39

Vek džez (24)

Džez avangarda

piše: **Aleksandar Radovanović**

Arch Enemy - Will To Power

Arhineprijateljeva želja za moć

piše: **Ivana I. Božić**

Myrath - Legacy

Zvuci i priče sa severa Afrike

piše: **Ivana I. Božić**

Prevod broja:

Bob Dylan - All I Really Want To Do

Sve što stvarno želim

preveo: **Vladimir Kopicl**

Nauka na litici srpskog budžeta

«Koliko Srbija ulaže u nauku?»

Bilo je praskozorje, sredina jeseni, auto-put obavljen maglom, a koleginja Jasmina sa anglistike i ja u kolima grabimo ka Novom Sadu da stignemo na predavanja koja počinju u devet sati. Klizavo je i hladno, neispavane smo i menjamo se za volanom, a društvo nam pravi u to vreme popularna emisija na radiju „Mentalno razgibavanje“. Tema emisije: „Da li bi Kolumbo pronašao Ameriku da je bio oženjen?“. Smenjuju se pro et contra argumenti voditelja, uključuju slušaoce, nas dve se sjajno zabavljamo. Na kraju emisije zaključak voditelja koji i danas pamtim i, premda je zabavan, ima u njemu puno istine. A zaključak glasi: Ne! Kolumbo bi dig'o ruke od ekspedicije odgovarajući na set pitanja svoje žene: „Kako to odjednom ideš na put?“, „Ne znaš koliko ostaješ??“, „Ko sve ide?“, „Odakle ti pare?“, „Ko? Izabela Prva? Od svih baš tebe odabrala da ti da pare? Ma daaa...“, „Jel' neko vodi ženu? Ne? Ne interesuje me, idem da se spakujem, idem i ja!“. Kolumbo bi ovde negde puk'o i prelomio: „Idi ti, ja ne idem!“ I tako bi Amerika do dana današnjeg ostala domorodački raj, a imam utisak da dve trećine ostalog sveta ne bi žalilo zbog toga. Ali, nauka bi definitivno bila siromašnija.

„Nauka je ljubomorna metresa“, ima običaj da kaže profesor Ljubiša Mitrović sa Filozofskog. I to je apsolutno tačno. Nauka ne pristaje na razlomke i procenite, već traži celog čoveka, okupira ga u potpunosti i traži njegovu apsolutnu posvećenost. Tada daje dobre rezultate. A propo toga i ova uvodna priča o tome da je većina naučnika (onih koji su svojim delima menjali svet) bila u singl statusu. Da je Tesla odlučio da pored sebe ima lepšu polovinu, nauka bi u tom odnosu bila metresa i svakako bi bila ljubomorna, a povremeno koketiranje sa njom ne bi dovelo do otkrića naizmenične struje, električnih motora, lasera i preteče današnjih robota. Dakle, ozbiljnom naučniku – nauka je apsolutni prioritet. Njoj podređuje sve: svoje vreme, svoje potrebe i svoj život. U tom slučaju, ona daje plodove i preoblikuje svet. Međutim, ako analizu diskursa privrženosti nauci i naučnoistraživačkom radu sa pojedinca skrenemo na državu i oblast javnih finansija, da li će i dalje važiti hipoteza o „ljubomornoj metresi“?

Zašto ulagati u nauku?

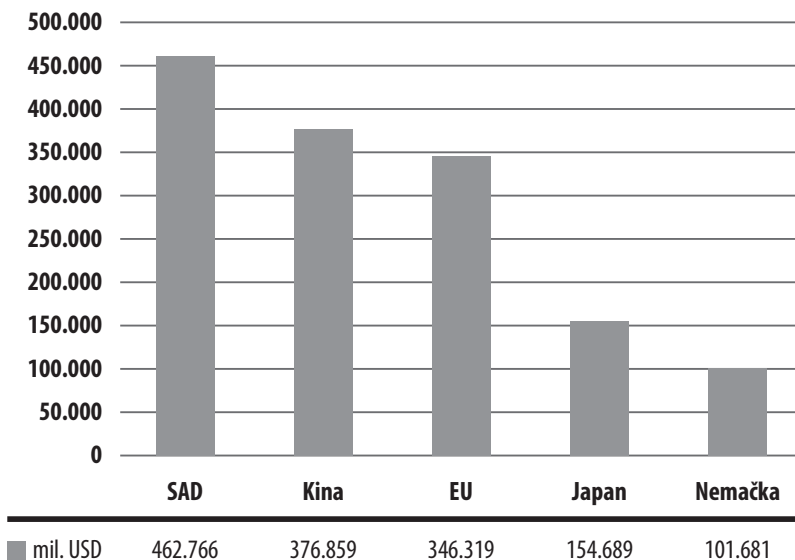
Rashodi za nauku, odnosno istraživanje i razvoj, čine veoma značajnu stavku u

strukturi javnih rashoda svake savremene države. Razume se da nauka za državu sa aspekta finansiranja ne može biti apsolutni prioritet, ali je poželjno da bude u samom vrhu prioriteta zajedno sa državnom upravom, zdravstvom, odbranom, bezbednošću, obrazovanjem i socijalnom zaštitom. Po prirodi stvari, nauka spada u velike potrošače budžetskih sredstava, ali ujedno predstavlja i generator koji jedno društvo nepogrešivo vodi putem modernizacije i ekonomskog prosperiteta. Procenat koji država izdvoji na ime finansiranja nauke može biti usmeren na finansiranje razvoja fundamentalnih nauka i tehnologija, na finansiranje primenjenih nauka ili na eksperimentalna istraživanja. Sa aspekta prosečno razvijene zemlje, poželjno je da odnos tih ulaganja bude u korist fundamentalnih (osnovnih) istraživačkih aktivnosti koja imaju dugi rok trajanja i shodno tome efekte daju u dugom roku, ali i obezbeđuju da jedna zemlja na svetskom tržištu bude tehnološki konkurentna, odnosno da ne zaostaje (mnogo) za onim zemljama koje se u svetu smatraju liderima na polju nauke i tehnoloških dostignuća. Za razliku od ovih, ulaganja u primenjene nauke pru-

žaju podršku razvoju i unapređenju već postojećih naučnih i tehnoloških rešenja, zahtevaju manji obim angažovanja sredstava u poređenju sa fundamentalnim naukama i njihovi efekti su vidljivi u kraćem vremenskom periodu. Eksperimentalno istraživanje se smatra najvišim oblikom naučnog istraživanja i po pravilu zahteva velika ulaganja.

Imanje=ulaganje u znanje

Obim ulaganja određene zemlje u nauku direktno je uslovljen njenom ekonomskom snagom. Međutim, kakva će biti proporcija ulaganja, odnosno u koju će se od pomenute tri oblasti sliti najviše novca, zavisi od još nekolicine faktora među kojima su posebno značajni kapacitet zemlje za stvaranje inovacija i stepen razvijenosti preduzetništva. Prema najnovijem izveštaju o globalnoj konkurentnosti koji jednom godišnje objavljuje Svetski ekonomski forum, zemlje sa najvećim kapacitetom za stvaranje inovacija su: Švajcarska, Švedska i Holandija, dok su Švajcarska, SAD i Izrael zemlje u kojima postoji snažna preduzetnička inicijativa i veliki broj kompanija koje pored države značajno učestvuju u finansiranju razvoja nauke.

Prvih pet zemalja prema visini ulaganja u nauku 2015. godine u mil. USD

Lider po državnim rashodima usmerenim u razvoj nauke su, naravno, SAD. Posmatrano u apsolutnom iznosu, pola milijarde dolara se svake godine troši na različite vrste istraživanja. Situacija je nešto drugačija ukoliko posmatramo ulaganja u istraživanje i razvoj izražena u % od GDP-a. U tom slučaju, na prvom mestu je Izrael (4,3%), Koreja (4,2%), Austrija (3,7%), Švajcarska (3,4%), Švedska (3,3%), Japan (3,3%), Danska (3,0%), Finska i Nemačka sa po 2,9%, SAD (2,8%) i EU (2,05%).

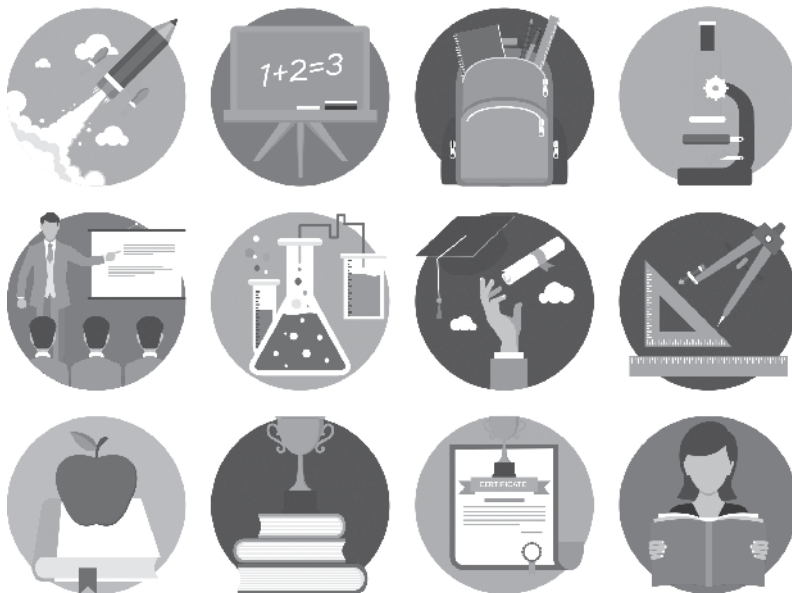
Koliko Srbija troši na istraživanje i razvoj?

Da li je ispravnije napisati „ne dovoljno“ ili „nedovoljno“? Nije važno, smisao je isti, a ulaganje u nauku i status naučnih radnika je poslednjih godina veoma neprijatna tema u Srbiji. Prema podacima Eurostata, Srbija za nauku izdvaja oko 300 miliona evra godišnje, što prevedeno u procenat od GDP-a, zavisno od metodologije izračunavanja, iznosi između 0,3% i 0,8%. Mizerija u odnosu na svet, a potpuno u skladu sa trendovima koji na ovu temu vladaju u okruženju: Albanija 0,2%, Bosna i Hercegovina 0,2%, Hrvatska 0,8%, Makedonija 0,4%, Crna Gora 0,4%. Da smo navikli da sa malo para činimo čuda govori i to što se srpski sistem univerziteta našao na prvom mestu prestižne Universitas 21 liste koja uspeh jedne zemlje meri odnosom ulaganja i rezultata ostvarenih u vidu objavljenih naučnih radova u svetskim

časopisima. Kao bivši đak Beogradskog univerziteta veoma sam ponosna što se isti nalazi na Šangajskoj listi i što iz godine u godinu ima sve bolji rejting. Kad možemo tako mnogo sa tako malo sredstava, šta bi tek radili sa ulaganjima od 1%-1,5% GDP-a, kao što imaju Grčka, Poljska, Slovačka, Mađarska? Nije preterivanje ako kažem da bi mogli mnogo. Iako je veliki broj stručnjaka otišao iz Srbije, ovde ima još puno pametnih i vrednih ljudi čiji bi rad trebalo materijalno podržati ili im bar stvoriti uslove za rad koji su u skladu sa mvremenom u kome živimo i kakve imaju njihove kolege u inostranstvu.

Sudbinu nauke kroji politika

Istraživački projekti su svuda u svetu, a tako bi trebalo da bude i kod nas, platforma na kojoj se realizuju istraživačke ideje i sa koje se naučni rezultati šalju u svet da bi u odgovarajućim oblastima našli svoju primenu. U Srbiji je učešće na istraživačkom projektu, a još bolje rukovođenje istim, jedan od uslova koje treba da ispuni istraživač ili profesor univerziteta koji želi da bude izabran u više zvanje. Rukovodilac projekta je obično osoba puna ideja, koja ima viziju „finalnog proizvoda“ i načina na koji se do njega dolazi. On oko sebe okuplja tim u kome se, kao i u svakom timu, nađu oni koji žele da daju doprinos i spremni su da „ginu“ na poslu i oni koji su formalno prisutni, a kad treba da se radi, uglavnom odsutni. Biti „na projektu“ je za određen broj ljudi neka vrsta privilegije i prilika za ličnu promociju. Na svu sreću, više je onih koji u projektima vide šansu za doprinos razvoju nauke. To su oni koji su prošle godine bili razočarani odlukom tadašnjeg ministra Verbića da poništi konkurs za finansiranje istraživačkih projekata i sve nove ideje (a bilo ih je, kažu, oko 800) stavi ad acta do sledeće prilike za raspisivanje konkursa. Šta se tu zapravo desilo? Nekoherentnost unutar naučne zajednice i sasvim oprečan doživljaj nauke na relaciji država-instituti-univerziteti isplivala je na površinu maja prošle godine kada je poništen konkurs Ministarstva nauke za finansiranje naučnoistraživačkih projekata i postojeći projektni ciklus produžen najpre za još šest meseci, potom za još nekoliko meseci, a zatim do daljeg.

Kao razlog tome navodi se odstupanje konkursa od nekih zakonskih akata, čak bitna odstupanja od nekih Ustavnih odredbi, zatim odsustvo jasnih kriterijuma konkursa, nizak nivo saradnje sa naučnim institutima i univerzitetima, kašnjenje u konstituisanju Nacionalnog saveta za nauku i naučnih odbora neophodnih za ocenjivanje prijave projekata. U takvoj situaciji najteže je onom delu naučne zajednice koji je zaposlen na raznim institutima i čija egzistencija zavisi od angažovanja na projektima i dobre volje države da te projekte finansira. Oni s pravom od države traže i očekuju izvesniju budućnost, a njihov osnovni zahtev je da se donese zakon na osnovu koga će se aktuelni oblik projektnog finansiranja nauke zameniti institucionalnim finansiranjem. Time bi se podvukla razlika između naučnika na institutima, kojima projektno finansiranje predstavlja osnovni izvor prihoda, i naučnika koji rade na univerzitetima, kojima je to honorar uz redovna primanja. Novi konkurs za novi ciklus projektnog finansiranja je od momenta poništavanja do danas više puta najavljivan, isto toliko puta odlagan za narednu sezonu, a svi mi koji smo tada bili u nekim projektnim timovima čekamo spremni k'o zapete puške da pokažemo šta znamo.

Skica za portret naučnika u Srbiji

Kao i svuda u svetu, prva adresa na kojoj stanuje nauka su naučnoistraživački instituti, a zatim univerziteti i fakulteti u okviru njih. Na institutima rade i naukom se bave naučni saradnici, viši naučni saradnici, naučni savetnici, a na fakulte-

tima saradnici u nastavi, asistenti, doctenti, vanredni i redovni profesori i poneki emeritus. Baviti se naukom danas predstavlja mnogo veći izazov nego pre dve-tri decenije. Kriterijumi za izbore u akademska i naučna zvanja su pooštreni, zavisno od naučnoistraživačke oblasti, imperativ je najmanje jedan rad objavljen u časopisu koji se nalazi na čuvenoj Thomson Reuters SCI ili SCII listi. Sa druge strane, masovna upotreba i zloupotreba Gugla sveznajućeg komercijalizovala je bavljenje naukom i učinila taj uzvišen posao dostupnim širokom krugu ljudi. Danas je istraživački rad postao unosan biznis, a naučna i akademska zajednica jedna dezintegrisana celina čiji predstavnici imaju veoma pomirljiv i uzdržano-tolerantan odnos prema sumnjivo stečenim diplomama, prepisanim doktoratima i plagijatima koji se objavljuju u referentnim časopisima pod oznakom „originalan naučni rad“. Uloga naučne zajednice u društvenom životu je svedena u neke formalne okvire, a naučnici su prinuđeni da ispred borbe za nova naučna dostignuća, moderniju državu i svet, stave borbu za svoj položaj u društvu i голу egzistenciju. Uz sve to, mali broj onih koji se u Srbiji bave naukom se može nazvati pravim naučnim radnikom u smislu inovativnog doprinosa razvoju nauke i uticaja na njen tok. Tome doprinosi više faktora: nekima nauka nije prioriteta delatnost već se njome bave u pauzama između predavanja, a tamo gde ima status prioriteta, obično nema modernih uslova za njen razvoj. Ovo drugo se posebno odnosi na oblast prirodnih i tehničkih nauka čiji instituti

sve više liče na muzeje u kojima se mogu videti mašine i aparati iz prošlog veka koji nekim čudom još funkcionišu i na kojima se i dalje radi, jer para za nove i modernije jednostavno – nema.

Nauka državi!

Ulaganje države u nauku i istraživački rad pokazuje njen odnos prema svom stanovništvu, obrazovnom sistemu i otkriva njene ambicije da menja i unapređuje svoj položaj u okruženju. Nauka treba da bude na listi prioriteta i to je u državi sa skromnim budžetom i velikim brojem korisnika budžetskih sredstava lakše konstatovati nego sprovesti u delo. Bio bi prilično sifovski posao baviti se na ovim stranama preraspodelom budžetskih sredstava, „oduzimati“ nekim korisnicima i „dodavati“ nauci. Uticaj te akcije bio bi ravan nuli, a na postavljena pitanja niko ne bi odgovorio. Srećom, ako državna kasa zataji, postoje i drugi izvori finansiranja, u vidu domaćih i stranih preduzeća i institucija koji mogu biti motivisani da ulažu u razvoj nauke i istraživanja: velika državna preduzeća, privatna preduzeća, razni domaći i inostrani fondovi, među kojima su posebno izdašni oni poreklom iz Evropske unije. Bilo kakva da je vlasnička struktura ulaganja, treba imati u vidu da je nauka veoma osetljiv strateški resurs, te da je poželjno da država u ovoj oblasti na sve načine održi status prvog finansijera, jer, kao što reče Ciceron nekada davno:

„Korenje nauke je gorko, plodovi su slatki“.

Razgovarala: Marta Savić

Intervju: Aleksandar Timofejev

Devedeset dvojka je bila način života

Svoju novinarsku karijeru Aleksandar Timofejev započeo je pre 30 godina, kao lutajući reporter na Studiju B. Bio je urednik informativno-političkog programa Radija B92, generalni direktor i glavni i odgovorni urednik NTV Studio B, jedan od osnivača Nezavisnog udruženja novinara Srbije... Za Pressing govori o svojim prvim novinarskim koracima, radu na Studiju B, osnivanju TV B92. Kaže da se novinarstvom nikada nije bavio, već da je svoj posao živio.

Novinarstvom ste počeli da se bavite 1987. godine. Šta je bilo presudno da se odlučite za ovaj poziv?

Kada sam počeo ozbiljno da razmišljam čime bih želeo da se bavim u životu, razmišljao sam o četiri stvari – da sviram, da se bavim pozorišnom režijom, da budem lekar ili da radim na radiju. Lekar je otpao, jer nisam nešto preterano voleo da učim, pozorišna režija je ostala ljubav iz mladosti, sviram i sada, ali se nisam nikada profesionalno bavio time. Ipak, radio kao medij me je posebno zanimao. To je bilo nešto što su tada mladi konzumirali i preko čega su se informisali. Književnost sam upisao ciljano da bih se bavio novinarstvom, jer tada žurnalistika na Političkim naukama nije bila preterano cenjena. Tadašnji profesor me je preporučio Studiju B kada su tražili mlade novinare, tako da mi je to, na neki način, u potpunosti odredilo i budućnost i karijeru. Postao sam lutajući reporter 1987. godine, i to je bio idealan posao jer sam imao potpunu slobodu da radim sve što sam mislio da je zanimljivo. Prekomandovali su me kada je krenula televizija sa radom.

Spajanjem emisije Studija B „Ritam srca“ i emisije „Indeks 202“ nastala je televizija B92. Recite nam nešto više o samom nastanku.

Sticajem okolnosti ja sam dva puta pravio televizije. Krajem 90-ih od radija Studio B nastaje prva nezavisna televizija u ovom delu Evrope. Devedeset dvojka je bila znatno uticajnije stanica, planetarno poznata, a funkcionisala je na jednom spratu Doma omladine. Kada nas oteraju odatle, mi odemo na „rezervni položaj“ u neki stan, pa onda na neko drugo mesto. Bilo je to neverovatno, knjige su pisane i tek treba da se pišu o tom vremenu, o tome kako smo radili, kako smo funkcionisali, i kako smo zaista napravili čudo. Devedeset dvojka nije bila posao, to je bio način života. Televizija je postala veća od onoga što smo mi želeli i očekivali, a plašim se, i od onoga za šta smo bili spremni u tom trenutku. Počela je mnogo da košta, onda je stigao Veliki brat i slične stvari... Mnogi su govorili da smo se prodali, ali mi smo samo bili prinuđeni na takve poteze. Ako hoćeš da imaš Insajder, moraš da imaš i Velikog brata. Ipak, nije imala srećan kraj. Sada je promenila ime, nema više dodirnih tačaka sa onim što je Devedeset dvojka bila, kao ni sa samom idejom. Ovom televizijom napisali smo ozbiljan deo srpskog i jugoslovenskog novinarstva.

Devedesete su bile posebno teške za sedmu silu. Kako je bilo baviti se novinarstvom tada?

Tvrđnja da je ovo vreme isto kao tada prosto nije tačna. Devedesetih je ona izreka „Danas te ima, sutra te nema“ bila vrlo moguća. Daleko od toga da je sada savršeno, ali ne može da se poredi. Živeli smo u potpuno sumanutom vremenu, mada sam direktnu pretnju doživio svega par puta. Nezgodno je kada vam dođe glavni i odgovorni urednik Studija B i kaže: „Neki važni ljudi su mi rekli da u narednih mesec-dva nigde ne ideš sam. Nemoj da izlaziš uveče u grad“. Ja sam namerno to veće izveo svoju tadašnju devojkicu u provod, ali ništa mi se nije desilo. Bilo je i vrlo direktnih pretnji poput Nemoj da budeš kolateralna šteta.. i tako dalje. Bilo je to neposredno pre ubistva Đinđića. Biti tada u B92 bila je ozbiljna hrabrost, ali na sreću niko od nas nije nastradao direktno od nečije ruke. U to vreme mi nije padalo na pamet da odustanem. To je bio moj posao, ja nisam radio posao novinara – živio sam svoj posao. Živim ga i danas, teško je da se od toga odvojiš, jer jednom kada te uhvati, drži te baš ozbiljno i ne pušta.

Cenzura je oduvek bila prisutna u novinarstvu, ali je menjala svoj oblik. Jesu li mediji sada isključivo pod političkim pritiskom?

U pred-Miloševićevo vreme bio je samo politički pritisak, ali posle toga ne možemo govoriti samo o jednoj vrsti pritiska. Mislim da se sada najčešće radi o političkom pritisku koji je provučen kroz ekonomski pritisak. Sloboda medija je nešto što se osvaja iz dana u dan i nikada nećemo moći da kažemo da postoji potpuna sloboda. Na novinarima, kao i na celokupnoj javnosti, jeste da se za te slobode bore konstantno.

Nakon skoro 7 godina na mestu glavnog i odgovornog urednika Studija B, Timofejeva je, kako sam kaže, sklonila politika. Mladim novinarima savetuje da nikada ne lažu. „Sve se može naučiti, ljudski je pogrešiti, preterati, ljudski je da vas neko izmanipuliše, ljudski je da vas neko prevvari, pa da vi nekoga prevarite, ali nikada nemojte da činite to svesno.“

Radni logori

globalnog kapitalizma

«Moje iskustvo sa kruzera»

Imao sam četrnaest i petnaest leta kada su se 1994. i 1995. godine emitovale prve dve sezone serije „Otvorena vrata“. Seriju sam tada rado gledao, ali sam neke fazone ukapirao tek mnogo kasnije. U epizodi „Slava“ Katarinin dečko, umetnik Miodrag Mića Todorović (Dragan Maksimović) i ujka Toma (Vlasta Velisavljević), kao slavski gosti kod umetnice Katarine Anđelić (Vesna Trivalić), vode ovakav dijalog. Katarinin dečko: „Ja, inače, volim pravdu, volim istinu. Pa sam mislio, ta vaša fondacija, čuo sam da deli neke stipendije. Nije da se namećem...“ Ujka Toma: „Nema problema, verujte. Ja mogu da vam obezbedim neki kamp, radne prirode. Neki to zovu logor. Jednostavno, kopate i razmišljate. Verujte, divno je. Što je najvažnije, imate obezbeđenu stražu. Reda radi.“ Koga i šta čuvaju ujka Tomini stražari? Da li oni štite pravo umetnika da slobodno i neometano razmišlja? Ili je upravo stražarska prisмотра i prinuda nad Todorovićem neophodan uslov i metod za postizanje „ispravnog“ načina razmišljanja? Ma kakav odgovor da damo, dijalog je prozimo aludiranje na komunističke radne logore za prevaspitavanje politički nepodobnih građana. Mada asociira i na

kinesku kulturnu revoluciju, kada su umetnici i intelektualci slati na selo da rade.

Razgovor između ujka Tome i Todorovića mi je mnogo puta prolazio kroz glavu dok sam 2015. godine metlom ili džogerom (kako kad) čistio brodsku palubu na prekookeanskom kruzera. U kapitalizmu, gde vlada sloboda pojedinca i tržišta, profesionalna stručnost i gde svako zna svoj posao, radni logori ne bi trebalo da postoje, ali se meni činilo da sam upravo tamo dospelo: u radni logor globalnog kapitalizma i to kao nekvalfikovana radna snaga.

Radni dan se nama čistačima sastojao od odlaska u dodeljenu sekciju, koju je svakodneвно trebalo održavati čistom. Veličina sekcija nije bila ravnomerna, neke su imale više kvadratnih metara a neke su bile manje. Takođe je u nekim sekcijama bilo više mesta koje je trebalo čistiti. Meni su, recimo, na zaduženje dali sekciju koja je obuhvatala devet spratova (odnosno, paluba: deck). U tom su sektoru bila dva toaleta (muški i ženski), noćni klub i teretana za posadu. Zatim je trebalo čistiti lift i prostor ispred njega na svih devet spratova. Pored lifta, sa leve i desne

strane, bilo je dva reda stepeništa. Imao sam i devet velikih kanti za đubre, koje je trebalo prazniti svakog dana, kao i devet malih kanti (pored lavaboa za ruke koji su se nalazili na svakom spratu). Imao sam da održavam i jedan vešeraj u kojem su brodski oficiri prali svoje rublje. Glavni fizički napor je trebalo upotrebiti prilikom utovara i istovara putničkog prtljaga, a to se radilo na kraju svakog krstarenja i na početku novog. Trebalo je istovariti i utovariti stotine i stotine teških kofera, koje smo smeštali u desetine velikih kontejnera. Na Karibima se svako krstarenje završavalo i počinjalo u Majamiju. Toga dana smo neprekidno radili oko dvanaest sati, uz sat vremena pauze za ručak. Inače je radno vreme nama čistačima bilo deset i po sati svakog dana. Dok slobodnih dana nismo imali. I, baš kao što je rekao ujka Toma, bilo je mnogo vremena za razmišljanje.

Često sam se bavio sledećom misaonom zanimacijom: šta bi se desilo da brod, nekim neverovatnim slučajem, napadnu pirati? Pirati, doduše, više ne postoje – ima ih valjda na obalama istočne Afrike u Somaliji, odakle malim brodovima napadaju tankere i teretne brodove sa

malo posade – ali su zato piratski motivi prisutni u vidu suvenira širom Kariba (a na Baltiku vikinški motivi). Primorski su gradovi vekovima strepeli od iznenadnih gusarskih napada sa mora. U današnje vreme, stanovnici velikih lučkih gradova i manjih primorskih mesta sa nadom gledaju u morskpu pučinu. Očekujući dolazak preookeanskih kruzera sa armijama radoznalih turista, spremnih da baš u njihovom mestu potroše svoj novac.

Moja bezvezna mentalna vežba imala je psihološku osnovu u tome što se, u suštini, nisam mogao pomiriti sa položajem nas običnih radnika u okviru te ogromne turističke industrije koja u svetu nezadrživo raste. Nesporno je primamljiva mogućnost da se kao putnik, a za relativno neveliku sumu novca, ukrcate na brod i prokrstarite nepoznatom obalom. Ali da bi se milioni turista širom sveta mogli prepustiti uživanju u broskom komforu, kao i obilasku egzotičnih mesta i gradova, stotine hiljada radnika mesecima žive u karantinu, sa ograničenom slobodom kretanja, i rade neverovatno mnogo sati, opslužujući jedan takav sistem. (Takav je slučaj sa gotovo svim radnim departmanima na brodu. Mada, ima i izuzetaka.) Zato mi je prijalo da razmišljam o piratima i mogućnostima za narušavanje takvog nehumanog poretka. Pred mojim izmaštanim morskim razbojnicima stajao je težak zadatak. Bilo bi neophodno zauzeti, kontrolisati i opljačkati brod dužine 330 metara, sa 19 spratova, koji prima 3.560 putnika i ima više od 1.300 članova posade sa naoružanim obezbeđenjem. Ukupne težine veće od 140 tona. Pirati bi, očigledno, imali pune ruke posla. Ali, čak i kada bi takve akcije bilo moguće izvesti, teško da bi se njima narušio ekonomski sistem u kojem su mnogi od mojih kolega – Filipinci, Indijci, radnici iz Srednje i Južne Amerike, Ukrajinci i Srbi – videli svoju jedinu šansu da zarade pristojnu platu.

Sa kolegama sam voleo da razgovaram pokušavajući da saznam šta misle o radu na brodu. Kao bivši novinar, zapitkivao sam spontano „Pavar, šta ti misliš o ovom našem poslu?“, upitao sam jedne večeri mog cimera, dvadesetčetvorogodišnjeg Indijca. „Da li misliš da je pravedno što mi iz siromašnih zemalja mesecima crčimo po ceo dan? A Evropljani i Amerikanci kao oficiri komanduju brodom, dok radnicima iz njihovih zemalja ne pada na pamet da dođu i zaposle se na ovakvom mestu.“ Pavar se malo pridigao iz ležećeg položaja

u svom krevetu, i u jednom lakonskom odgovoru razbio moje naivno antizapadnjaštvo i ostatke jugoslovenskog duha nesvrstanosti. „Prijatelju, nismo ti i ja iz siromašnih zemalja, nego iz siromašnih porodica. I zato moramo ovde da čistimo. Ja ću na brodu raditi još jedno desetak godina, kako bih sakupio neku ušteđevinu i pokrenuo kasnije sopstveni biznis.“ Dijalog se na tome i završio. Mislim da Pavaru nisam odgovorio ništa. Klimnuo sam glavom i nastavio sa spremanjem za tuširanje. Slično mi je odgovorio i prethodni cimer, Filipinac Kristofer. Izjavio je da mu rad na brodu nije toliko težak, i da je kod kuće radio mnogo teže poslove.

Oni su bar znali šta ih je dovelo na brod i imali su jasnu računicu, s obzirom na lične mogućnosti i (ne)prilike u njihovim zemljama. Meni kao da nešto nije bilo jasno. Šta ja radim ovde? Zar ne bi trebalo da sam u Srbiji i da radim u školi kao profesor istorije, ili da bar kao novinar pišem tekstove i snimam emisije, a u slobodno vreme sedim sa drugarima po kafanama i bistrim dnevnu politiku? Nisam iz bogate porodice, kao što reče Pavar, ali sam se vremenom izborio za formalno i neformalno obrazovanje. I u čemu je sad problem: u Srbiji ili u meni lično? Da nisam u životu negde pogrešio, pa sada za kaznu moram da brčkam po đubretu i čistim klonju? Takve su me misli neprestano morile.

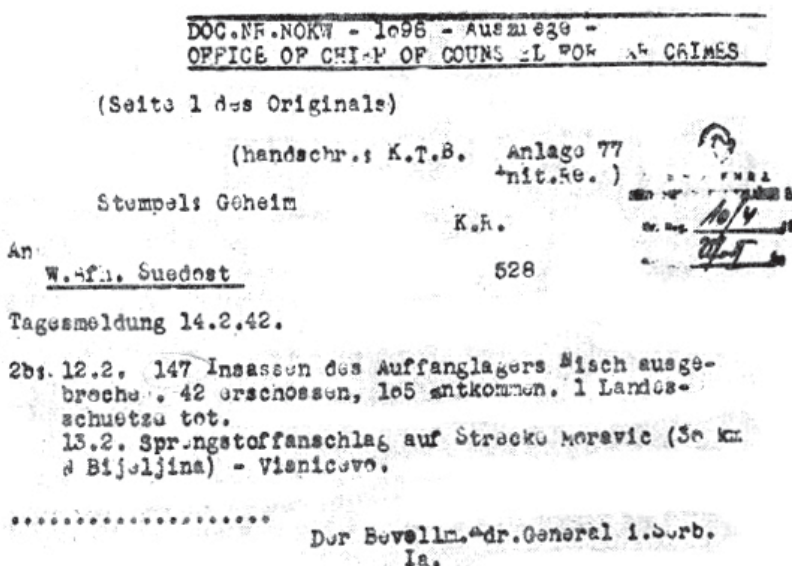
Osobitu lojalnost prema kompaniji pokazuju oni radnici koji tokom godina napornog rada na kruzeru vremenom napreduju na lestvici stroge brodske hijerarhije i postanu šefovi. Oni su posebna priča. Primanja im drastično porastu, a napor na poslu opadne. Više ne rade nikakve teške fizičke poslove, i mahom su vezani za organizaciju, nadgledanje i pisanje raznih izveštaja u kancelariji.

Svaki takav šef – u broskom slengu „kapo“ ili „sinjor“ – zadužen je i za motivacione govore svojim radnicima. Kao po pravilu, ti javni govori uvek sadrže opis njihovog teškog života i rada na brodu, koji je na kraju krunisan uspehom, odnosno unapređenjem. U govorima koje sam ja slušao bilo je i jedne vrlo čudne izjave. Svi šefovi – ma koliko da su bili visoko u hijerarhiji i ma iz koje države da su dolazili – ponavljali su kako u životu nisu imali vremena za školovanje i završavanje fakulteta. Ali da su zahvalni kompaniji koja je prepoznala njihov trud i omogućila im visoku zaradu i pristojan život kod kuće. Posle smo se mi, naročito Srbi, zezali na temu tog njihovog pristojnog života. Kakav je to život, kada ti jadnici devet meseci u godini provedu na brodu, a samo tri meseca kod kuće. Meni je, naravno, bilo interesantno ovo u vezi sa fakultetom. Pitao sam se šta to znači i zašto nam to pričaju. Verovatno se radilo o sledećem: svi su šefovi nekada živeli u oskudici, baš kao i moji cimeri Pavar i Kristofer. Da bi vremenom, prema visini novčanih primanja, počeli da se približavaju srednjoj i višoj srednjoj klasi u svojim zemljama, a tu već ima i visoko školovanih ljudi. I jasno vide da im nešto nedostaje u društvenom statusu. Ipak, njihov je životni put vrlo pošten i častan. Oni svoju decu šalju na fakultete, ali njima lično ne pada na pamet da primene praksu nekih srpskih političara koji – nakon što su se dokopali visokih primanja – svoje diplome kupuju.

Brodska mi je rutina vremenom sužavala svest. Od knjiga koje sam poneo za čitanje nisam uspeo da završim nijednu. Razonoda je bila teretana, piće i pušenje. Prilično loša kombinacija. Ali mi se činilo da takva praksa malo smanjuje nervozu i ublažava nezadovoljstvo. Kada nisam spavao, gledao sam filmove na TV-u u kabini ili bih izlazio u grad. I pored svega, ne kajem se što sam bio na brodu. Imao sam priliku da proživim jednu od mogućih varijanti sopstvene budućnosti. I da shvatim da mi se takva budućnost nikako ne dopada. A to mi iskustvo ipak nešto znači.

Priče iz sobe 12

Bekstvo iz nacističkog logora u Nišu

Kada se govori o nacističkom logoru iz Drugog svetskog rata, smeštenom u naselju Crveni krst, prva asocijacija je masovno bekstvo logoraša izvedeno 12. februara 1942. godine, kada je preko žice put u slobodu od 147 zarobljenih našlo njih 105.

Branko Bjegović koji viče „Na žice, drugovi!“, rafalna paljba iz mitraljeza posadenog usred logorskog dvorišta i nepokolebljivi komunisti koji otimaju puške zločudnim nacistima i bosonogi po ledenoj zimi beže preko Gradskog polja... Dugo je ovakva slika opisivala jedinu zvaničnu verziju proboja.

Nažalost, uprkos brojnim svedočanstvima i dokumentima, ni danas, 75 godina kasnije, istoričari ne mogu sa sigurnošću da rekonstruišu taj događaj, kao ni događaje koji su mu prethodili, ali su se pojavile nove teorije koje bacaju potpuno drugačije svetlo na čitav ovaj herojski podvig.

Ipak, da bi se bolje razumelo šta se dešavalo u vreme proboja logora, potrebno je sagledati ko su bili logoraši iz sobe broj 12, u kojoj je planirana i iz koje je izvedena zavera.

Samim tim, potrebno je da se vratimo u 5 sati ujutro 30. oktobra 1941. godine, kada je, uz brektanje, parna lokomotiva napustila kruševačku železničku stanicu.

U voz, koji je prema sećanju logoraša bio sastavljen od dva drvena vagona za stoku, bili su potrpani pojedini zatvorenici kruševačkog Gradskog zatvora (protuve, kockari, secikese, ubice...), ali i učesnici bitke za Kruševac, u kojoj su 23. septembra ravonogorci i komunisti zajedno pokušali da oslobode ovaj grad.

Njih 74, sa bukagijama na rukama i nogama, kretalo se ka Nišu, iako su isprva mislili da ih transportuju do Nemačke na prinudni rad.

Upravo u tom vozu, prvi put se kod ljudi, od kojih će neki učestvovati u proboju logora na Crvenom krstu, javila ideja o bekstvu.

Izvesni Damijan Tomić predložio je da ekserima obiju bukagije i pobegnu iz vagona kada se voz zaustavio u Stalaču. Međutim, od ideje se odustalo.

Posle 5 sati truckanja, voz je stigao u Niš.

Jedan od onih koji su se nalazili u tom vozu bio je i Živojin Radovanović Žika iz sela Kapdžije kod Kruševca, rođen 1911. godine. Bio je uhapšen samo nekoliko dana ranije zbog učešća u bici za Kruševac.

On je govorio da su Nemci buduće logoraše sprovodili kroz centralne niške ulice kako bi zastrašili građanstvo.

„Mi smo na glavnu železničku stanicu stigli oko 10 časova pre podne. Takođe, sećam se da je bila dosta jaka vrućina, a nas je bilo dosta pretrpanih u vagonu, gde smo se dobro preznojili, jer nije bilo vode, odnosno nije bilo ničega. U vagonima smo ostali do 15 sati po podne. Mi tada nismo znali o čemu se radi, ali kasnije smo saznali da se radi o tome da treba da izvrše sprovod nas zatvorenika kroz centar Niša, glavnim ulicama, kako bi narod video koga su oni pohvatali“, prepričavao je Žika.

Povorka, na čijem čelu je, prema sećanju logoraša, bio četnički vojvoda Toza Šnajder iz Niša, uhapšen u Kruševcu, kretala se od Železničke stanice, do Trga kralja Aleksandra i sve dalje do Trga kralja Milana, pa do Tvrdave. Zarobljenici su verovali da će upravo tamo biti zatvoreni, međutim, Nemci su ih sproveli dalje, sve dok nisu stigli do kasarne Konjičkog puka „Miloš Obilić“ čiji je magacin sada bio pretvoren u logor.

Posle postrojavanja i oduzimanja ličnih stvari, poslati su u sobu broj 12, koja je dotad bila prazna.

„Mi u sobi broj 12 nismo zatekli nijednog zatvorenika. To je bila soba potpuno spremjena za nas Kruševljane, bar se meni tako čini. Na podu je bilo malo sitne slame, tako da smo mi došli u sobu bez pokrivača, bez ičega, nas 74 sa dva ranjenika smo dovodeni u logor“, govorio je Žika.

U to vreme, komandant logora bio je Robert Hamer, a komandant straže izvesni Austrijanac Frank Saurelijaner koji je, kako su govorili logoraši, voleo da iznese štafelaj u dvorište logora i da slika prizore koji se odvijaju pred njegovim očima.

Zatvorenici iz sobe broj 12 svakodnevno su proživljavali torturu. Nuždu su vršili u dve kible, koje su svakog jutra praznili i to za vreme jedne od dve desetominutne šetnje koje su imali svakog dana. Veoma često su dobijali batine iz čista mira, a stražari su postavljali i veliki drveni sto u dvorište logora, ispred samih vrata sobe, preko kojeg bi polugo zatvorenik legao, dok bi ga nekoliko stražara tuklo korbačima.

I hrana je, kako su se kasnije sećali logoraši, bila veoma loša.

„Hrana je bila tako loša da čovek prosto od iste nije mogao da živi, već smo se mučili i patili. Zaista, delili su nam 2-3 puta hranu, ali ista je bila očajna, zaista da čovek sa takvom ne bi mogao da živi. Ujutru smo dobijali čaj, u podne pasulj, a uveče istu hranu kao i za podne, tako da je, kažem, hrana je bila više nego očajna. Čaj je bio bez šećera, a čorba je bila po koje zrno pasulja, tako da su mnogi čaj bacali, a pasulj su ipak morali u podne da pojedju kako bi malo održali snage“, sećao se Ilija Zagorac, jedan od učesnika proboja logora.

U narednim danima logoraši su se smenjivali. Neki su dolazili, drugi su bili internirani u druge logore ili pak streljani na Bubnju.

Branko Bjegović

Srećna Nova godina i Božić uz kurve i valcer

Oni koji pamte govorili su da je zima 1942. godine bila jedna od najhladnijih u XX veku. Po takvoj hladnoći, nemački stražari su se zagrevali time što su, kada bi popili malo lokalnog vina ili rakije, terali logoraše iz sobe broj 12 da se skidaju goli, a onda bi ih tukli sve dok ne padnu u nesvest. Tako onesvešćene, bacali su ih na gomile u snegu.

Nemci su u to vreme često išli na piće u kafanu „Jugoslavija“ (današnje „Dve lipe“). Jednom, tako pijani, u logor su doneli i gramofon. Bilo je to negde oko Nove godine.

Naterali su logoraše, govorio je Milosav Đurić Era, da svuku svoju garderobu, tako polugole ih pretukli a onda preko njih igrali valcer koji je dopirao sa gramofonske ploče.

„Puštali su muziku sa ploča i igrali valcer, tako što su se dvojica po dvojica hvatali i po golim telima igrali. Možete zamisliti kako to izgleda kada je 30 stepeni ispod nule, telo nago, prebijeno, krvavo, a Nemci sa čizmama koje su potkovane ekserima okreću se po telima. Jasno je da su tu bile samo žive rane“, prisećao se Era.

U to vreme su na zatočnike iz sobe 12 puštali i pse da ih grizu, a dovodili su i lokalne prostitutke, koje su im se onako prljavim, promrzlim i iznemoglim, rugale.

Međutim, velikom broju logoraša se najjasnije izdvaja veće Božića, kada je komandant logora Hamer u njihovu sobu ušao sa dva pravoslavna sveštenika.

„Sećam se jednog misterioznog slučaja, a to je uoči Božića, kada su Nemci organizovali liturgiju. Dovedli su 2 sveštenika u logor, i oni su čitali razne liturgije i tome slično, a postavljali su i kandila i njima mahali da nas okade tamjanom. A onda su naredili svakom od logoraša da priđe sveštenicima i da im poljubi ruku“, govorio je Žika Radovanović.

On tvrdi da su „svi komunisti odbili da poljube ruke popovima, zbog čega su dobili još jednu turu batina“.

Rođendan oficira kao prilika za bekstvo

Nesumnjivo, svi istorijski izvori, uključujući i izjave preživelih logoraša, pokazuju da je povod za bekstvo iz logora bio taj što su nemački stražari nekoliko dana pre 12. februara pročitali imena 80 zatočenika iz sobe broj 12 koje je trebalo da streljaju. U to vreme, u sobi broj 12 bilo je 147 logoraša, a među njima bio je i mladi student prava Branko Bjegović, partizanski komesar Duško Tomović, kao i četnički vojvoda Vule Vukašinić sa svojim sinom Radetom. Međutim, ono što se ne spominje u zvaničnoj verziji je nespremnost stražara koju su logoraši lukavo iskoristili.

Niški istoričar Aleksandar Dinčić došao je u posed neobjavljenih memoara logoraša Dragutina Jocića, u kojima, između ostalog, piše i to da je 12. februar odabran jer se znalo da će tog dana jedan SS oficir proslavljati rođendan u hotelu „Park“ i da će toj zabavi prisustvovati i komandant logora Hamer.

Koliko je to bio veliki događaj govori podatak da je za logorske stražare stigla rakija. Zbog slavlja, nemački stražari zaboravili su da na vreme puste logoraše u šetnju, a kada su to naposljetku učinili, ovi su pohitali preko žica. Tom prilikom, stradao je i jedan stražar i to, najverovatnije, od strane drugog stražara, koji u mraku nije video na koga puca.

Prema zvaničnim podacima 147 zatvorenika je pokušalo bekstvo, njih 105 je u tome i uspelo. Međutim, prema nemačkoj dokumentaciji, pored zatvorenika iz sobe 12, kaos koji je nastao u logoru iskoristila su još 3 logoraša, te je pravi broj 150 onih koji su pokušali da pobegnu, od čega je 48 pritom poginulo, a dvoje umrlo u narednim danima od rana.

Zbog bekstva je streljan veliki broj Nišlija, ali ni nepažnja stražara nije prošla nekažnjeno, pa su svi oni, zajedno sa Hamerom, poslani na Istočni front, gde im se gubi svaki trag, a logor „zauzimaju“ SS jedinice.

Četiri urbanistička plana Niša

Niš u svojoj istoriji poznaje četiri pokušaja da se razvoj mesta podredi planskoj zamisli i okvirima. U tom duhu izrađena su dva regulaciona plana (1907. i 1939. godine) i jedan generalni urbanistički plan Niša. Time se želi reći da, prema dobijenim rezultatima ili zbog teškoća u sprovođenju, prva tri plana nisu otišla mnogo dalje od pokušaja. O efektima poslednjeg, četvrtog urbanističkog plana tokom XX veka, moći ćemo govoriti u skorijoj budućnosti.

Još je kralj Milan Obrenović, nakon oslobođenja Niša od Turaka 1878. godine, pokušao da promeni urbanistički izgled grada nastojeći da se urbano težište prebaci na severnu obalu Nišave. Uprkos svemu, gradski prvaci nisu imali sluha i volje da gradsko jezgro bude šireno na ovaj teren, koji je na osnovu svih parametara bio pogodniji za život. S obzirom na to da je Niš još uvek imao obrise orijentalne palanke, pristupilo se planiranju za njegovu urbanističku regulaciju u skladu sa modernim arhitektonskim trendovima toga vremena.

Prvi regulacioni plan, koji je izradio M. J. Andonović, odobren je odlukom Ministarstva građevine br. 335 od 17. januara 1907. godine. O ovom planu profesor univerziteta i inženjer Dragomir Andonović, kao angažovani stručnjak na njegovoj realizaciji, pisao je sudu opštine Niš 2. maja 1921. godine:

"... Regulacioni plan gotovo i da ne postoji a nije nikada ni imao za osnovu siguran primer... Na osnovu tako rđavog plana projektovana je regulacija, koja je imala za cilj samo doterivanje u front postojećih ulica, a gotovo i da ne predviđa proširenje varoši. Ono malo projektovanih novih ulica je gotovo sve u podvodnom Čairu."

Originalni elaborat ovog plana, osim jedne kopije, propao je za vreme austro-bugarske okupacije Niša u Prvom svetskom ratu. O ovome Sud opštine niške izveštava Bansku upravu u Nišu (S.br 3.238 od 1932. godine): *"Originalna situacija Generalnog regulacionog plana upropašćena je za vreme bugarske okupacije kao i ostali originalni podaci."* No, i posle rata se Opština niška stalno služila ovim preostalim elaboratom regulacionog plana. Prema priloženoj kopiji vršene su eksproprijacije za regulaciju određenih ulica i davane

regulacione linije za zidanje zgrada.

Drugi generalni regulacioni plan Niša, autora Mihajla Radovanovića, profesora univerziteta, datira iz 1935. godine (idejna skica), odnosno iz 1939. godine (*definitivan generalni plan*). Do realizacije i ovog plana, kao što je rečeno, došlo je samo u neznatnoj meri. Nacrti ovog plana, poput izgradnje Niša na desnoj strani Nišave, parkovskog uređenja Čaira i slično, uzeti su od strane posleratnih autora u obzir kod izrade trećeg urbanističkog plana usvojenog 1952. godine. Ovaj treći generalni urbanistički plan anuliran je odlukom niške opštinske uprave 1961. godine, otkad njega zamenjuju parcijalni planovi sadašnjeg Zavoda za urbanizam.

Paralelno sa improvizovanom izgradnjom Niša na bazi parcijalnih planova, pristupilo se izradi četvrtog, revidiranog generalnog urbanističkog plana Niša, čija se izrada obavlja u sadašnjem Zavodu za urbanizam. Četvrti urbanistički plan, na kome je u više navrata rađeno počev od 1962. godine, pretrpeo je brojne izmene i dopune ali nikada nije realizovan u potpunosti. Uprkos tome, zamajac koji je imala obnova posle Drugog svetskog rata, kao i brojne migracije na relaciji selo—grad, uslovlili su formiranje brojnih naselja, uglavnom na rubnim područjima gradskog jezgra, i učinili da planovi regulacije u narednim periodima usporeno prate širenje Niša.

Niš kako su ga videli u prestonici 1937. godine

Kako je izgledao Niš krajem tridesetih godina prošlog veka, odnosno kako su ga videli u prestonici, vidi se iz jednog novinskog članka koji je izašao u listu "Vreme" 15. januara 1937. godine. Tekst prenosimo u integralnom izdanju:

„Nekdanji grad Niš, stari čorbadžiski grad već je iza kulisa istorije. Novi, moderni Niš tek je započeo svoju istoriju. Na raskršću dva društvena razdoblja, rezultuju stalni sukobi, čija je dramatičnost u tome što se događaju iza vidika i ne mogu se tako lako uočiti. Zbog toga i sam profil socijalnog i kulturnog razvika Niša nije jednostavan. I pored svega onoga što je postignuto na polju urbanistike u strogom varoškom centru, Niš i dalje obiluje drastičnim kontrastima grada, koji se nalazi na prelomu dveju društvenih epoha. Te epohe same po sebi imaju posebne zakone i uslove razvitka.

“Čepenaka više nema ali je ostao duh stare generacije”

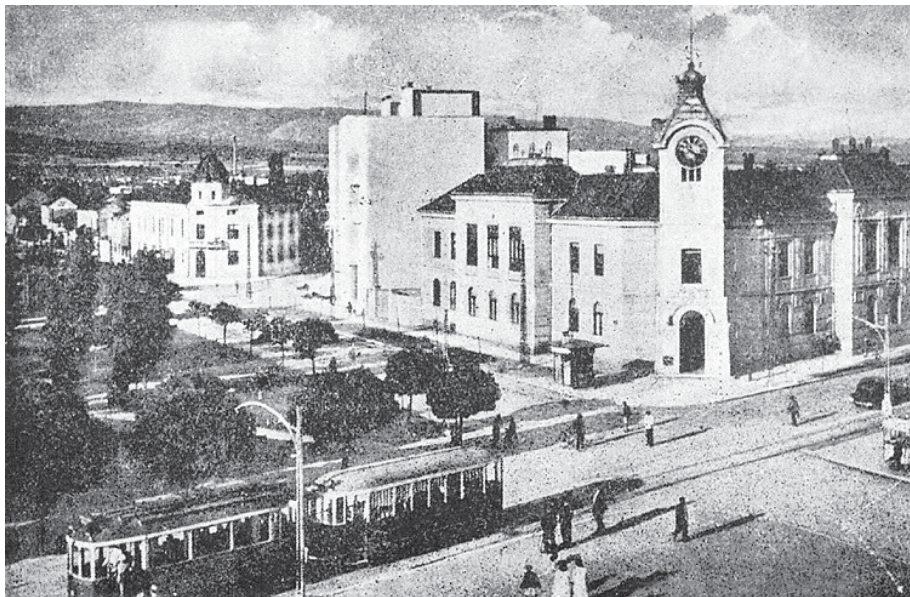
Kad se te dve epohe posmatraju, onda se njihova istoriska smena mora protumačiti sukobima dveju generacija. Jedna čorbadžiska, skoro feudalna, već je zašla u zaborav. Druga generacija je nedavno postala nosilac kulturnih i socijalnih zbivanja. Istoriski, prva generacija smenjena po neumitnom zakonu društvenog razvoja. Druga generacija je pod istim uslovima zahvatila društvene obaveze. Međutim, iako je skoro nastala, stara generacija je ostavila svoje uspomene i svoje navike. Iza starih kapidžika, po dotrajalim čardaklijama, iza polusrušenih plotova, svuda se oseća dah te generacije, koja je duboko zaorala svoju brazdu u razvitku jednog društva. Njen uticaj, njena potajna snaga i njeni maniri ostali su da sputavaju novu generaciju u njenom istoriskom hodu. U svakoj manifestaciji u svakom naporu, i u svakom koraku, oseća se moralni pritisak te generacije. Niš zbog toga i pokazuje u toku svoga društvenoga diferenciranja i izgrađivanja često tapkanje u mestu. Čepenaka više nema, ali njihov duhovni profil još uvek u Nišu ima prvenstvo.

“Pendžerlija, je puno...”

Stari kapidžici, koji već nestaju, ogromni doksati, koji polusrušeni bude neprijatna ili prijatna sećanja, prozori sa žutom hartijom “pendžerlijom”, naherene udžerice u centru i periferiji (tamo se problem izgradnje ne postavlja kao akutan) sve to potseća na kakvu arheološku zbirku u gradu, koji ima toliko pretenzija da se moderno izgradi! Iz svih ovih ostataka te čorbadžiske epohe bije memla i vonj. Kroz stračare i udžerice odrazuju se živi i istinski dokumenti jednog doba, koje je nestalo, ali koje i dalje uporno čuva poslednje okvire i hoće da ih nametne i drugima.

Dok na jednoj strani rastu palate, dotle na periferiji stračare tonu u zemlju, prozori vire iz blata i goluđrava deca podvriskuju po đubrištima. U strogom centru jedna za drugom nestaju trošne kućerine a sa njima idu i oni koji su u njima živeli. Radili i umirali...

“Još uvek se dukati meću u čarape...”

Danas je taj vizantisko-orientalni životni manir iščezao, bar na oko. Nema više arapskih atova, nema turske čaršije, nema aga i begova. Ima još nešto turske kaldrme, koja je za vreme kišnih dana skoro neprohodna. Ali ima drugih problema. Age i begovi su otišli, ali su ostavili onu nit staroga zbivanja i to zbivanje naša nekadašnja čaršija prihvatila i glorifikovala ga. Ona ga nije tako lako htela ispustiti iz svog okrilja jer se mahnito bojala da će ga novo vreme i nove prilike pregaziti. U tome svom vizantisko-orientalnom životnom stavu naša čaršija je decenijama stvarala svoje vidike, svoje materijalno i moralno ležište i držala celokupnu društvenu konstelaciju u svojim rukama.

Fama o zakrpljenoj čarapi, u koju se guraju napoleonatori i turske lire nije neistinita. Preterano je samo da se njima ašikovalo i razuzdano zveckalo. Stara generacija je po jednom šablonu, kome se neće naći ravnog u istoriji, živela, ali nije mogla postati u većem delu čorbadžiska da je rasipala i ašikovala.

Ipak, još danas nađe se pokoja vunena čarapa sa po nekoliko lira. Takvi izuzetni slučajevi se mogu u svako doba susresti. Ima ljudi koji više vole vunene čarape no sefove po bankama ili tekuće račune....

“Nema više iluzija...”

Stari Niš je raskrstio sa iluzijama iako je potkašto živeo iluzionistički. On se ljubomorno povukao u svoja stara ležišta i pokušava dalje da utiče na tok vremena. Taj uticaj se oseća, ali gubi od svoje oštine. Dok su stare generacije živle iza plotova, mlade su izašle na ulicu da se uče novome, ili su ušle u život naglo i mladalački. Dok su stari oni iz prošlosti, sedeli na čepencima podavijenih nogu, u čakširama i anterijama i englenisali uz čibuk.

Nekada, ne tako davno, Niš je imao svoju romantiku, svoje šefteli sokake koje je Sremac, onako sanjalački i idilično oživotvorio. Po tim sokacima, pored čardaka, uz sevdah i zanos, svijala se sva ljubav i pesma starog Niša. Tu su nikle pesme “Zašto Sike zašto”, “Slavuj pile”, “Što si lepo na golemo” i druge.

Pisac ovog teksta očigledno je u Nišu video teško promenljivu transformaciju od orijentalne varoši do modernog evropskog grada, obračavajući pažnju na tradiciju i navike njegovih žitelja. Uprkos snažnom uticaju moderne arhitekture, koja se uglavnom fokusirala na uže centralno područje, izvan ovog pojasa odmah se nailazilo na stare građevine preživle iz turskog perioda Niša. I gradski zvaničnici, naročito Dragiša Cvetković, pokazali su veliku inicijativu u pogledu moderne urbanističke izmene lica grada, međutim ostajao je onaj šareni kontrast koji je jasno pokazivao da promene idu sporije nego kod drugih gradova. I u drugoj polovini XX veka regulacioni planovi su, uglavnom zbog neplanske izgradnje, nailazili na niz poteškoća a posledice toga osećaju se i danas. Sa druge strane, nevizionarsko planiranje i zamena “staro za novo” imala je za posledicu da je i danas teško promeniti urbanu strukturu. Pre svega na to su uticale komunikacije koje su sekle grad kao što je izgradnja auto-puta, koji je sve do osamdesetih godina prošlog veka prolazio kroz sam centar grada, kao i pruga koja seče jedno od centralnih gradskih naselja.

Opet, većina Nišlija sa setom se seća ranijih građevina i nasleđa koji postepeno nestaju i ustupaju mesto novim, modernim, i postavljaju pitanje da li je bio lepši stari ili novi Niš?

Grad i njegova duša

Ključ ove zemlje i riznica njena jeste grad Niš. Bilo bi umesno napasti ga...

Murat I Hudavendigar

U srednjem veku reč "grad" je pre svega označavala naseljeno mesto u kome se obavljala trgovina. Vremenom, ovaj pojam je dobijao drugačije i šire značenje pa se pod gradom u vreme u kome se odvija radnja "Olujnog bedema" pre svega prodrzumevalo utvrđeno naselje u kome trgovina ima primarnu funkciju i koje ima svoju sopstvenu administraciju na čijem čelu je kefalija, tj. upravnik grada, baš kao što je to bio slučaj sa Nišom koji se nalazio na važnoj raskrsnici puteva za Istok i Zapad, tj. na znamenitom rimskom putu Via Militaris, koji se u srednjem veku nazivao još i Carigradski drum. Uspion gradova na ovom delu Balkana prekinut je u poznoj antici da bi se ponovo nastavio pod uticajem Vizantije, tj. Romejskog carstva pa su tako stari trgovinski centri ponovo dobili na značaju.

Antički Naisus nije bio izuzetak.

A dobio je i novo ime – Niš.

Romejski vasilevs Manojlo Komnin je ovaj grad koristio kao polazišnu bazu za ratove sa Ugrima i zbog toga ga je dodatno utvrdio. Tu se i desio njegov prvi susret sa raškim županom Stefanom Nemanjom, međutim, već u vreme vladavine Andronika I Niš osvajaju Ugri. To ne traje dugo, jer već 1183. grad pada u ruke Stefana Nemanje. Tu će se on, šesnaest godina kasnije, susresti sa Fridrihom Barbarosom koga je put prema Svetoj zemlji vodio baš kroz grad na Nišavi. Nedugo potom, nakon katastrofalnog Nemanjinog poraza u bici na Moravi 1191, Niš ponovo uzimaju Romeji da bi u sastav srpske države ušao tek 1331, nakon bitke kod Velbužda u kojoj su Stefan Dečanski i Dušan Silni porazili Bugare. Nakon raspada nemanjičkog carstva, Niš ulazi u sastav tzv.

Lazareve Moravske Srbije, i pošto je bio među prvima na udaru Osmanlija, knez odlučuje da ga dodatno ojača. Sve se to činilo u sklopu pripremanja odbrane od invazije sa istoka, tako da su osim Niša obnavljana i dograđivana i druga utvrđenja poput Brvenika, Pirota, Stalaća, Hisara, Koznika, Koprijana... Unutar svih gradova formirane su tzv. odbrambene zone gde su do značaja došle dve vrlo bitne zakonske obaveze: "gradozidanije" i "gradobljudenije".

Gradozidanije je bila obaveza zavisnog stanovništva koja je podrazumevala izgradnju novih ili obnovu razrušenih građevina. Ova obaveza naročito je došla do izražaja u vreme cara Dušana kada je obnovljen niz starih vizantijskih tvrđava a i u samom Dušanovom zakoniku regulisana je članom 127.

Gradobljudenije je bila drugačija obaveza ali se opet ticala mahom zavisnog stanovništva koje je bilo obavezno da čuva grad, organizuje danonoćnu stražu i odbranu kako u vreme rata tako i u vreme mira. Ova obaveza naročito je bila od velikog značaja za pogranična mesta koja su bila na stalnom udaru neprijatelja, a Niš je svakako svojim položajem bio jedno od njih. U povelji kneza Lazara i Vuka Bran-

kovića Dubrovčanima iz 1387. naročito je istaknut značaj zidanja i čuvanja gradova, gde se ova dužnost nameće onima koji su njegovi stanovnici dok se gostima ostavlja da sami odaberu.

Nema mnogo detaljnih podataka o tome kako je tačno izgledala niška tvrđava u jesen te sudbonosne 1386. godine, ali je sasvim sigurno da se radilo o jakoj i dobro čuvanoj tvrđavi i, bez sumnje, veoma bogatom trgovinskom centru koji je svakako zasluživao epitet "Lazareva riznica". U to vreme, većina tvrđava se gradila tipski, primera radi, Lazareva prestonica, Kruševac, bila je utvrđenje koje je branilo dvanaest četvorougaoih kula i kameni bedemi debeli dva metra. U ovakvoj vrsti fortifikacije dominirala je visoka kula, tzv. "branič" ili "donžon" kula, dok se poseban značaj davao kapiji ili kapijama. U grad se uglavnom moglo ući kroz glavnu gradsku kapiju do koje se dolazilo preko pokretnog mosta koji se pružao preko opkopa sa vodom. Međutim, nije isključeno da je Niš u to vreme imao više kapija: četiri, za sve strane sveta ili bar dve, jednu u pravcu Beograda, drugu u pravcu Konstantinopolja.

Tu, konačno, dolazimo i do jednog malo

detalnijeg opisa niške tvrđave koji je dao sam emir Murat. Naime, u pismu Karamanli-olu Ali-begu, on kaže: "Predamnom iđāše moja prednja vojska da obsednem grad Niš, tvrdo mesto, koje priličaše zmaju nakostrešenom, jedovitim bodljama."

"Nakostrešeni zmaj" koji se pominje u ovom pismu je u stvari fortifikacija sa dugim i ostrim ispustima na zidinama, tako da je sama tvrđava zaista ličila na zmaja opruženog u dolini. Epitet "tvrdo" mesto koji joj daje osmanski emir govori u prilog tome da su zidine bile visoke i snažne. Zbog toga su Osmanlije, za razliku od opsade Pirota, odlučile da koriste i opsadne sprave što dodatno govori u prilog tome koliko su shvatile ozbiljno napad na nišku tvrđavu. Osmanska taktika osvajanja gradova se ipak u svojoj suštini svodila na masovni juriš na grad, nakon što emir ili glavnokomandujući vojske objavi jagmu. Murat je komandu nad tim jurišem poverio Jahši-begu, sinu Timur Taša (u romanu, jedan od glavnih negativaca, Zejnutdin-aga, u stvari je kombinacija ova dva istorijska lika), koji je prvi uočio slabu tačku u odbrani. A to je bila nezaštićenost od strela, sa jednog uzvišenja nadomak zidina moglo je da se

gađa na grad i Agareni su to mudro iskoristili.

"Posle toga osuše na grad pljusak od strela, pa izvršiše juriš i tako grad osvojiše, neverničke riznice zauzeše."

Glavni turski izvor vezan za opsadu Niša objavljen je u Carigradu 1848. u Ferudin-bejevom zborniku turskih spomenika.

U najvažnijem izvoru, Muratovom pismu pisanom u Brusi a upućenom Ali-begu, kaže se, između ostalog, ovako:

"U prvi mah, neprijatelj ne smejući se u boj upuštati, povuče se u svoja tvrda mesta i na strmenite visove gorske i tu kao strašljivac koji se krije u kutove, stajaše polučćen, ne pokazivajući da je živ. Za to vreme moji junački vojnici paljahu i arahu zemlju noseći nebrojeni plen. Predamnom iđāše moje prednja vojska te osednem grad Niš, tvrdo mesto, koje priličaše zmaju nakostrešenom, jedovitim bodljama. Da ćemo ga osvojiti beše nam obećano rečju u Koranu, gde se kaže: Bog deli pobeđe, i čas slave i dobrog glasa približuje se muslimanima. I doista, posle naprezanja ponavljani bez odmora za 25 dana, lepa nevesta pobeđe otkrije nam najposle svoje čarobno lice; oborimo bedeme gradu po reči, koja govori: poniženo bi ono što beše uzvišeno, i

zauzemo Niš pod svoju vlast. Posle toga krenemo natrag doma, mi i naša pobedonosna vojska, koja gotovo beše nedirnuti i pretovarena plenom."

U daljem tekstu, Murat piše kako je Lazar tražio milost i pristao da bude njegov vazal, pa mu je zato poslata povelja (aman-name), te da se emir sa vojskom vratio u Brusu i tu je raspustio.

Zatim je tu još jedno pismo koje je pisao emiru knez Hamid:

"Doznao sam da je mnogo vragova i neprijatelja svete Muhamedove vere, među kojima je i bezbožni Lazar, sa neprijateljskim delima pošao protiv pravoveraca. Vaše veličanstvo pošlo je na nji s mnogo hrabrom vojskom i vojnicima...

(...) Pri svem njihovim broju i pomoći njihovih saveznika nisu se smeli upustiti u boj, nego su se povukli u planine. Jedan deo od njih uđe u grad Niš pribegavši lukavstvu svakojakom. Dok je trajala opsada posle mnogih bitki, oni pokušavaju više noćnih izletanja da zapale muslimanske ubojne sprave. (...) I doista, muslimani kao razjareni slonovi i lavovi navale na različite provaline, rasture svojim udarcima one vreće, kojima su rupe na zidovima bile zatisnute i naposle prodru u grad. Tamo potamane sabljom proklete uzbunjenike, uzimajući u ropstvo one koji su utekli od seče, goneći pred sobom kao stado ovaca ljude i žene, natovareni zaostacima njine imovine."

Pronikljiv čitalac će se zapitati zašto se, kada je pad Niša u pitanju, toliko pažnje poklanja turskim izvorima, a manje domaćim? Razlog je prost, domaćih izvora ima malo i oni ne daju mnogo informacija o tom događaju sem onog osnovnog — da se desio. Čak je i hronologija nejasna. Nejasna je, međutim, i turska hronologija koja kaže da se Murat odmah posle pada Niša vratio u Brusu, te da mu je vojska bila "netaknuta", što teško da je mogla da bude nakon opsade duge dvadeset pet dana. Boj na Pločniku koji se desio nakon pada Niša se uopšte ne spominje, a dodatno je zbunjujuće i nelogično pominjanje tobožnjeg Lazarevog vazalstva.

Pad Niša bio je veliki udarac za Lazara i njegovu malu državu, ali je, s druge strane, bojem na Pločniku delimično nadoknađen taj gubitak. Murat je u slivu Toplice doživeo poraz od kog se dugo oporavljao, a epilog i jednog i drugog događaja uslediće tri godine kasnije, na Kosovu, gde će se završiti životni i ratnički put oba vladara.

Kritika romana „Olujni bedem“ Dejana Stojiljkovića (Laguna, Beograd, 2017)

Niš mora pasti!

Željno iščekivani nastavak izuzetno popularnog romana „Duge noći i crne zastave“ Dejana Stojiljkovića, autentičnog srpskog bestseler pisca koji svakim narednim delom podiže lestvicu uzbudljivosti, studioznosti i kvaliteta svoje proze, sve je ono što su ljubitelji dobre istorijske književnosti očekivali, ali i mnogo više od toga.

Po svemu sudeći, Dejan Stojiljković je samo delimično preuzeo jednu lošu osobinu autora epopeje „Pesme leda i vatre“ Džordža R. R. Martina, poznatije kao „Igra prestola“ po istoimenoj seriji. Pa tako, dok ljubitelji fantazijskih avantura u Vesterosu još od 2011. iščekuju šesti nastavak te sage, Stojiljkovićeve verni čitaoci posle nepunih pet godina mogu da uživaju u drugom delu planiranog petoknjžja o Kosovskom boju ili, bolje rečeno, srpsko-turskim ratovima. Ovaj pisac je, naravno, bio više nego vredan u međuvremenu, kako na literarnom planu (roman „Kainov ožiljak“ sa Vladimirom Kecmanovićem 2014, zbirka priča „Kišni psi“, 2015, i tri ilustrovane knjige o Stefanu Nemanji sa Vladimirom Kecmanovićem i crtačem Draganom Paunovićem 2016–2017), tako i na scenarističkom (igrana serija „Senke nad Balkanom“ i brojni stripski projekti u nastajanju). Ipak, sama činjenica da se stvorila prava fama oko „Olujnog bedema“ koja, iako na lokalnom nivou, izuzetno podseća na onu vezanu za pomenutog Martina, mnogo govori o kvalitetu „Dugih noći i crnih zastava“, i suštinskoj potrebi scene i tržišta za ovakvim delima, naročito kada su realizovana na tako umešan i upečatljiv način. Nakon događaja u „Dugim noćima...“, odnosno pada Pirotske tvrđave pod najezdom osmanlijskih hordi, na redu je Niš. U njemu

svoju samovolju sprovodi lokalni gospodar – kefalija Nenada, koji nije rad da ispoštuje volju kneza Lazara koji je poverio komandu nad odbranom grada vojvodi Milanu Toplici. I drugi vitezovi tajanstvenog Reda Zmaja, koje smo upoznali u prethodnom romanu, Ivan Kosančić i Miloš Obilić imaju paralelnu priču, a kompleksnu strukturu romana upotpunjuju i natprirodni podzapleti. Iako su nam mnogi od aktera knjige poznati, Stojiljković ih čini osobenim i svojim u karakterizaciji koja mitske junake svodi na moćne i beskompromisne, ali ipak realne ličnosti.

Posebno je zanimljivo kako autor gradi tenziju u malo poznatim istorijskim okolnostima. Na njegovu i sreću čitalaca, nadogradnja i dopisivanje istorije kroz fikciju je rezultovalo izvanredno dinamičnom pripovešću, koja prepliće činjenicu i mit do tako gustog tkanja da se ne može razaznati jedno od drugog. Dodatni fantastički „okretaj zavrtnja“ predstavljaju bića poput Naise, naše kraljice rečnih duhova, i peščanog bliskoistočnog demona Ifrita, u metafizičkom ratu koji potcrtava onaj koji vode ljudi. Najzad, iako se odlično snalazi u mirnijim momentima i inteligentnim prepucavanjima likova, Stojiljković je najbolji kada može da se razmaše u spektakularnim prizorima bitaka koje bi teško ekranizovala čak i HBO produkcija.

Opsada Niša je mučan sukob na unutrašnjem i spoljnom nivou ali se gradacijski napetost romana uzdiže ka onome što sledi na kraju. Boj na Pločniku, koji pisac rekonstruiše maltene ni iz čega, je simfonija haosa i krvi, i sa jedne strane dočarava sav užas masovne pogibije, a takođe uspeva da prati sve važne aktere koji se u tom metežu bore za slavu,

zemlju i život, u scenama koje se lako vizuelizuju što ne iznenađuje uzimajući u obzir i pišćeve scenarističke angažmane.

Stojiljkovićevo umeće, uvek bazirano na višegodišnjim istraživanjima, da nebrojenim detaljima dočara ambijent, okolnosti i likove, u ovom romanu je dovedeno do perfekcije, a svi precizni opisi, ali i jezik koji obiluje arhaizmima (za koje opet postoji detaljan rečnik na kraju), zaista nas prenose u to doba i na to mesto.

Stoga, već sada je izvesno da će ovaj serijal biti značajna odrednica u istoriji srpske književnosti, na više načina, kao možda i definitivna literarna obrada Kosovskog mita, kao presedan koji pomiruje „visoku“ umetnost i pop-kulturu i, pre svega, kao jedna prokleta dobra priča.

Hana Tinti: Dvanaest života Semjuela Haulija

U poslednjim decenijama primetan je sve veći broj autora glavnog toka koji su se oprobali u raznim žanrovima, sa većim i manjim uspehom, a takođe je i sve više žanrovskih autora koji u svoja dela unose glavnotokovske momente, te je i jedne i druge sve teže odrediti. Naravno, srce svakog kupca želi da zna tačno za šta je izdvojilo novac i pravilo je da takve mešavine, odnosno pisci koji očitavaju na toj tankoj granici, najčešće ne pronađu publiku ni u jednom ni u drugom taboru. Verovatno je ponajviše glavnotokovskih autora koji su pera ukrstili s motivima horora, ali ovoga puta ćemo reći nešto više o takozvanim literarnim trilerima.

Po pravilu, trileri imaju zaplete, što složenije i zamršenije, to bolje, no, takođe po pravilu, zbog tih, koliko god većih, svejedno zanatskih matrica, najčešće oskudevaju u likovima od krvi i mesa. Njihovi likovi se često tokom romana ne razvijaju i postupaju onako kako se od ljudi u takvim situacijama da očekivati, već onako kako im diktira zaplet. Sa druge strane, literarni romani koji upotrebljavaju matrice trilera teško uspevaju da izbalansiraju razvoj likova s radnjom a da radnja zbog toga ne stagnira. Još je Rut Rendal postavila čvrste temelje psiholoških trilera, a stazom koju je utrla poslednjih godina su prošle, napravivši usput još koje račvanje, i spisateljice poput Laure Lipman, Megan Abot i, najpopularnije

od njih, Gilijan Flin.

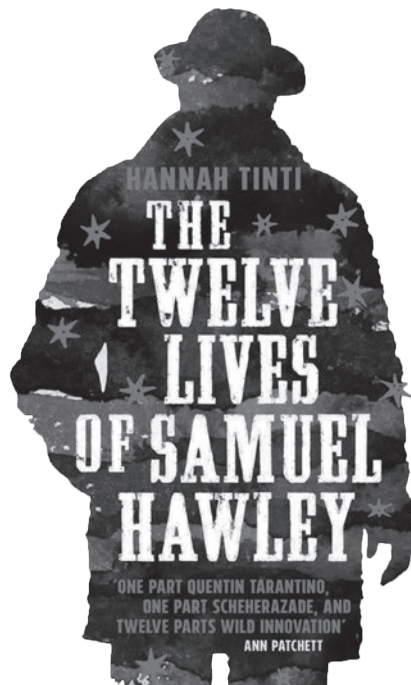
Roman koji potpisuje Hana Tinti, *The Twelve Lives of Samuel Hawley*, uspeo je u gorepomenutom, ali je lestvicu još podigao, i stoga je izuzetna knjiga. Prvenstveno, forma ovog dela je besprekorna. Napisana je u poglavljima u kojima se naizmenično s jedne strane prikazuje odrastanje, odnosno sadašnjost devojčice Lu i njenog oca Semjuela, a sa druge strane, kroz svojevrsne flešbekove, kako je njen otac zadobio dvanaest ožiljaka od vatrenog oružja u prvobitnom životu. Priča o odrastanju nije nimalo tipična, na šta bi trebalo da ukazuje već prva rečenica romana: „Kada je Lu napunila dvanaest godina, otac ju je naučio da puca iz pištolja“. Njeno odrastanje, kao i „penzija“ njenog oca, predstavljaju pokušaj uklapanja u obične ljude i svakodnevni život. Koliko god da su njih dvoje orni za život u spokojnoj provinciji, ni njihovi sugrađani ni prošlost neće im to dozvoliti. Lu će se u više situacija pokazati kao očeva kćerka i posle svakog takvog incidenta doživeti i promenu i novu spoznaju o samoj sebi, dok se za Semjuela čini da nikada nije do kraja poverovao kako ova iluzija mira može dugo potrajati, a za to je dobrim delom zaslužan i duh njegove supruge i Luine majke o kojem se između njih gotovo ne govori ali koji neprestano lebdi nad njima. I ne samo što im sadašnjost i prošlost neće dozvoliti novi život nego će ih gotovo uveriti da je stari jedini moguć.

Arhetip oca, ili očinske figure, koji je blizak svetu kriminala, ili se bavi bezmalo opasnim zanimanjem, znan je još od samurajskih saga, a najpoznatiji je verovatno iz filma „Profesionalac“. No, Hana Tinti je svoj roman učinila i originalnijim i zanimljivijim. Ne može se reći ni da je ovo spoj dva potpuno različita romana, od kojih je jedan kriminalistički, a drugi glavnotokovski, jer se ova dva sveta neprestano dopunjuju, i kao što poglavlja o Semjuelovim ranama isprava deluju nepovezana, osim motivima ranjavanja, a onda se ispostavi da predstavljaju koherentnu celinu, tako i poglavlja čija se radnja dešava „u miru“, od romana o odrastanju s neobičnim ocem, mračne ali malo poznate prošlosti, prerastaju u

svojevrsni triler. Spisateljica je čak i delove o ožiljcima uspeła da napiše tako da ni oni nisu u žanrovskom ključu, pa je i na tim stranicama malo akcije, a akcenat je ponovo na likovima, njihovoj motivaciji i drami.

Nepojmljivo je koliko je planiranja i veštine trebalo da se ova dva nivoa radnje izbalansiraju i tako precizno uklope pa da dobijemo iole suvislu priču, a kamoli roman koji bi mogao da stoji rame uz rame sa antičkim tragedijama. A ključ za to bi se mogao potražiti i u činjenici da je između prethodnog romana Tintijeve (Dobri lopov) i Dvanaest života proteklo ravno deset godina.

Poslednjih nekoliko meseci objavljeno je više romana slične tematike – *She Rides Shotgun* Džordana Harpera, *My Absolute Darling* Gabrijela Talenta i *Sing, Unburied*, Sing Džesmin Vord su takođe uspešna ostvarenja – no, *Dvanaest života Semjuela Haulija* nesumnjivo stoji barem za klasu iznad njih i preti da se na listi najboljih romana svih vremena probije na visoko mesto i tamo se zadrži.

Piše: Željko Obrenović

Andrew Michael Hurley

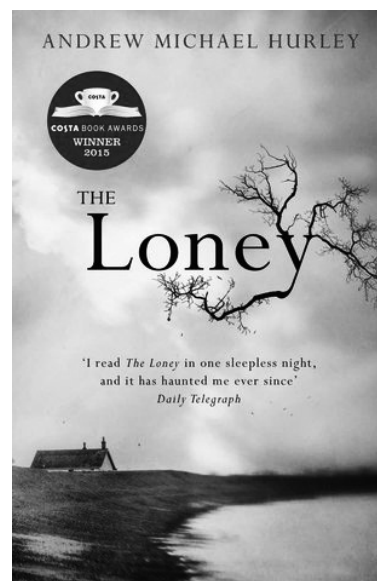
The Loney

U većini horor romana, a i filmova, u kojima se protagonisti susreću s natprirodnim entitetima, najčešće bi mi se utisak pokvario čim bi se onostrano pojavilo na stranicama knjige ili, ne daj bože, progovorilo. Andrew Michael Hurley je, izgleda, imao sličan dojam kad je pisao ovaj fenomenalni roman. Reč je o autoru koji je do sada objavio dve zbirke kratkih priča, za koje su mu uzori bili Hemingvej, Karver i Čiver. Kaže da se na njima naučio i ekonomičnosti izraza, što se u gorepomenutom romanu itekako vidi. Nakon što je *The Loney* pisao 5 godina, objavio ga je za malog izdavača u tiražu od svega 300 primeraka. Ali nedugo po publikovanju te knjige, stigle su ponude sa svih strana, roman je reizdat, a pobrao je i nestvarno pozitivne kritike u časopisima kakav je *The Guardian*. Autor kaže da je želeo da napiše gotsku priču i da mu je ovoga puta uzor bila Suzan Hil (knjiga *Žena u crnom*, koja je nedavno dobila i drugu solidnu ekranizaciju, sa Danijelom Retklifom u glavnoj ulozi). *The Loney* govori o religioznim roditeljima (naročito majci) koji imaju dva sina, od kojih je

jedan u svakom pogledu normalan, dok drugi, premda nije sigurno šta mu fali, ne govori. Kako bi ga „izlečili“, roditelji iznova i iznova odlaze u mesto iz naslova u kojem se nalazi prastari hrišćanski hram i gde se određenog dana u godini dešavaju čudotvorna isceljenja. No, ovoga puta, kad je u majčinim očima delovalo da će sve zaceo proći bolje nego ikad, naravno, ništa ne ide kako treba. Od samog njihovog dolaska u mestašce, dešavaju se neobične stvari i susreti, a sve je u naznakama i premda se ispod svega toga nazire paganim koji je u životima meštana i dalje živ, ništa od toga se do kraja, pa čak ni tad, ne rasvetljava u potpunosti. Roman je pisan u prvom licu, a narator je normalni brat, večitio u zapečku zbog drugog, posebnog brata. Knjiga je studija porodice i posledica bilo koje vrste religioznog fanatizma više nego što je horor priča. Jedina scena za koju bi se moglo slutiti da u sebi ima nešto natprirodno dešava se van naratorovih, a samim tim i van naših očiju. Međutim, u genijalnom skoku u budućnost saznajemo kako

se ona odrazila na sudbine pomenute braće i koliko su se njihovi životi zbog toga promenili. Predeo o kojem Hurley piše je dovoljno živopisan da i sam postaje jedan od likova, a autor je od Suzan Hila preuzeo čak i motiv plime i oseke koji otvaraju, odnosno, onemogućuju, prolaz do pojedinih delova ovog mesta. *The Loney* čerпка po prošlosti i njenom uticaju na budućnost, nasleđu koje teško nestaje, i izolovanim zajednicama koje funkcionišu poput svojevrsnih mikrokosmosa. Hurleya krase izuzetan jezik, a ne pamtim kad sam poslednji put čitao knjigu ovako uspešne kompozicije. Suma sumarum, reč je o romanu koji ne samo što vredi pročitati već mu se svakako treba i vratiti. Ne znam da li je ključ uspeha ove knjige u spoju žanra i literarnih ambicija ili je to nebitan detalj, ali zaceo ću u budućnosti obratiti pažnju na sve što nam ovaj autor sprema.

Nisam crtač ja sam pripovedač

Stjepan Šejčić je hrvatski internacionalac koji vredno radi za „Top Cow“, „DC“, „Marvel“ i „Image“, koji je, što kroz svoje naslovnice što kroz strane stripa, propustio likove iz svetske strip baštine kao što su Batman, He-Man, Dardevil, X-Men, She Hulk, Wichblade, Darkness, Red Sonia, ali to nije ono što ga izdvaja od drugih. Ono što ga čini posebnim na ovim, a i na mnogim drugim prostorima, jeste što je uspeo ono u čemu niko drugi nije, a to je da za čak nekoliko svojih stripova, kao što su Kade, Death Vigil i Sunstone, koje potpisuje i kao scenarista i kao crtač, zainteresuje veće američke izdavače, koji su stali iza njih i koji ih redovno objavljuju. Intervju koji sledi odgovoriće vam kako, ali samo ako umete da čitate između redova...

Kako izgleda jedan tvoj prosečan radni dan? Monotono. Kava-crtaj-piši-kava-crtaj-piši-kava-crtaj-piši.

Možda zvuči kao zanovetanje, ali skoro sam pričao sa nekim crtačima iz Srbije koji rade za strane izdavače i koji su mi se požalili da upravo zbog tog režima danas imaju i po dvadesetak kila više nego kad su počinjali da rade. Misliš li da je to cena koja se obavezno mora platiti za rad u strip industriji, i kako se nosiš s tim, ajmo se složiti, nezdravim načinom života?

Svaki posao ostavi svoj trag. Radio sam svašta u životu. Nakon godine u kojoj sam bio i noćni čuvar i prodavač u istom ljetu sa radnim vremenom od 15 sati dnevno, prihvatit ću probleme posla koji volim. Neke se stvari može odgoditi, ali nema bjega.

Možeš li da opišeš svoj kreativni proces od trenutka kad se u tvom inbox-u pojavi scenario pa do trenutka kad iz tog istog inbox-a završena tabla krene put urednika?

Ovisi ako radim na svojem ili tuđem scenariju. Pretpostavimo da je tuđi, jer to je vjerovatno korisnija informacija. Prvo, pročitam scenarij koji je u većini slučajeva već organiziran u stranice i kadrove. U rjeđim slučajevima pisac radi starom Marvel metodom gdje crtač mora organizirati stranice i kadrove. U svakom slučaju, sljedeći korak su jednostavne postavke, skice stranica. Faza dva, šalji skicirane stranice uredniku i čekaj bilješke. Pod tri, popravi stvari u skladu sa uredničkim bilješkama i baci se na posao. Za mnoge to znači crtanje olovkom koje onda predaju na tuširanje. Za mene to znači sjedni i napravi sve u boji do kraja. Faza četiri, predaj gotove stranice i opet čekaj poneku bilješku, obavij sitne popravke i šalji.

Koliku ulogu ima urednik u današnjem američ-

kom stripu, koliko zapravo utiče na smer kretanja stripa jednom kad je ovaj odobren? Na primer, koje su najčešće beleške koje ti dobiješ od svog urednika?

Ovisi kako gdje. U velikim firmama kao „Marvel“ i „DC“, urednici su u isto vrijeme kontrola kvalitete i organizatori. Pisc i crtači su unajmljeni da stvaraju priče. Većinu vremena riječ je o vlastitim konceptima koje urednici odobravaju, no pošto također stvarate u isprepletenom svemiru likova, urednici moraju vodit računa da ono što jedan pisac napiše ne staje na prste drugog pisca. Urednička kontrola se obično pooštri tijekom event stripova iz očitih razloga. Struktura se mora održati. Moje bilješke su većinom crtačke, jer se tada većinom nosim sa urednicima. Kad pišem i crtam vlastite priče, tu se sve svodi na korekciju pravopisa tu i tamo.

Čini mi se da si jedan od prvih crtača iz regiona koji je počeo isključivo crtati strip digitalnim putem. Šta te je nagnalo da kreneš tim putem? Nisam imao gdje nabaviti pravi crtački stol, a naći američki format papira je bilo nemoguće.

Fotošop je bio jednostavnija opcija.

Imam utisak, možda pogrešan, da digitalno crtanje, koliko je dobro s jedne strane, s druge strane toliko i nije. Čini mi se da ume da ulenji ruku i da onda nekad ljudi kad moraju iz nekog razloga da se vrate analognom crtanju imaju problem da se prilagode opet papiru i olovci. Slažeš li se s ovim?

Osim što ponekad gledam na papir misleći gdje je „undo“ opcija, općenito nemam tih problema. No opet, prije digitalnog bio sam tradicionalni slikar, kipar i crtač. A kad crtaš 8 do 12 sati dnevno svaki dan, nema ruka vremena da se ulijeni.

Uvek si želeo proboj na američko tržište, još od samog početka. Šta ti u američkom pristupu stripu deluje privlačnije nego u francuskom, recimo?

Znam engleski, ne znam francuski, talijanski ili neki drugi jezik. Moji su razlozi izrazito funkcionalne naravi.

Tvoja supruga Linda Šejčić takođe je strip autor. Koje su prednosti a koje mane toga što se

bavite istim poslom?

Jedno smo drugome urednici storytellinga. Pročitamo si stripove međusobno i raspravljamo o dijalozima, narativnom toku, strukturi stranice itd... Ukratko, nema mana. Same prednosti.

Dešava li vam se da vam se mišljenja o nekoj od tih stripovskih stavki toliko ne slažu da oko toga imate bračne svađe (Smeh)?

Ne. Vrlo smo jasni oko razloga zašto nešto kritiziramo, ali isto tako jedno drugo saslušamo o proturazlozima. Svađe su gubitak vremena u procesu rješavanja problema, a mi nemamo puno slobodnog vremena.

Uspeo si u nečemu što nije pošlo za rukom nijednom strip crtaču sa ovih prostora: pokrenuo si strip serijal koji sam i pišeš i crtaš, a da je kompanija stala iza njega. Kako?

Tajna je ujedno jednostavna i komplicirana. Strip je bio dobar. Ironija je što strip nije trebao niti postojati... Ali, eto, desilo se. Pošto je bio webcomic, brzo je našao publiku.... Publiku koja se pokazala apsurdno brojnom. Nisam ja imao nikakvu namjeru da to izdam. Čitatelji su htjeli. Nakon nekog vremena odlučio sam pitati izdavača. Pitali su me da li ima interesa za strip. Ja sam ih uputio na nekoliko članaka i oni su bili šokirani podacima koji su pokazivali da je u tom trenutku više od 50 milijuna ljudi preko raznih sajtova pročitalo strip. Pogledali su par detaljnih recenzija, pročitali strip, došli do zaključka da unatoč svim strahovima, strip nije pornografija. I ostalo je povjest.

Kao nekome ko piše svoje priče, koliko ti teško pada da radiš po tuđem scenariju? Dešava li ti se da gledaš tuđi scenario po kojem trebaš da crtaš i da kažeš: Ne, ne, ovo je pogrešno, ja bih to bolje napisao, šta ovaj radi...?

Uvijek. Svi imamo mišljenja o toku priče, no ako nije riječ o očitoj pogrešci u priči (plot hole) općenito držim jezik za zubima. Također to ovisi i o piscu s kojim surađujem. Ako imam dobar odnos sa piscem gdje raspravljamo o pričama, onda je to sasvim druga situacija. Također, jedan od razloga zašto se ne petljam u tuđe priče je svijest o tome da ponekad nešto što se čini besmisleno u jednom izdanju ima smisla u sljedećem, kad dobiješ više informacija.

Šta radiš kad ti ne ide, a rokovi dišu za vratom? Odaberem prioritet. Obično radim na par projekata. Ako jedan ne ide, drugi ide. Na taj način ne gubim vrijeme i makar nešto mičem naprijed.

Kao pasionirani gejmer, kako uspevaš da se

odvojiš od igre u trenucima kad se ne bi pomerio od ekrana, a sat otkucava i treba raditi?

K'o i svako drugi. Idem na posao. Radit se mora.

Kako tako (pre)zaposlen crtač kao što si ti ima vremena za warm up fanart kao što je ovaj posvećen Harley Queen? Šta crtanjem ovakvih stripova zapravo "zagrevaš"?

Storytelling. Ja nisam crtač, ja sam pripovjedač. Harleen je bio eksperiment u pisanju mračnije psihološke priče. Obično pišem priče pune humora, blesavih viceva i zajebancije. Vježbe poput Harleena pomažu protegnuti mentalne mišiće koji su slabo u upotrebi.

Kakav bi savet dao mladim autorima koji

upravo počinju?

Moja su iskustva vezana uz američku strip industriju pa savjeti koje mogu dati se pretežno odnose na njih. Ako želite biti strip crtači, urednicima pokazujte stranice stripova, a ne pin up-ove. Pin up-ovi, iliti ilustracije likova preko cijele stranice su vizualno lijepi ali uredniku ne govore ništa o tvojoj sposobnosti pričanja priča kroz slike. Također, agresivno širite svoju online prisutnost. Svi urednici gledaju sajtove poput Deviant art-a, i naročito Twitter-a. Nemojte biti napasni i tagirati ih u svojim postovima, ali se uključite u raspravu gdje je moguće. Najveći je izazov odškrinuti ta vrata, sve ostalo je tvrdoglava upornost.

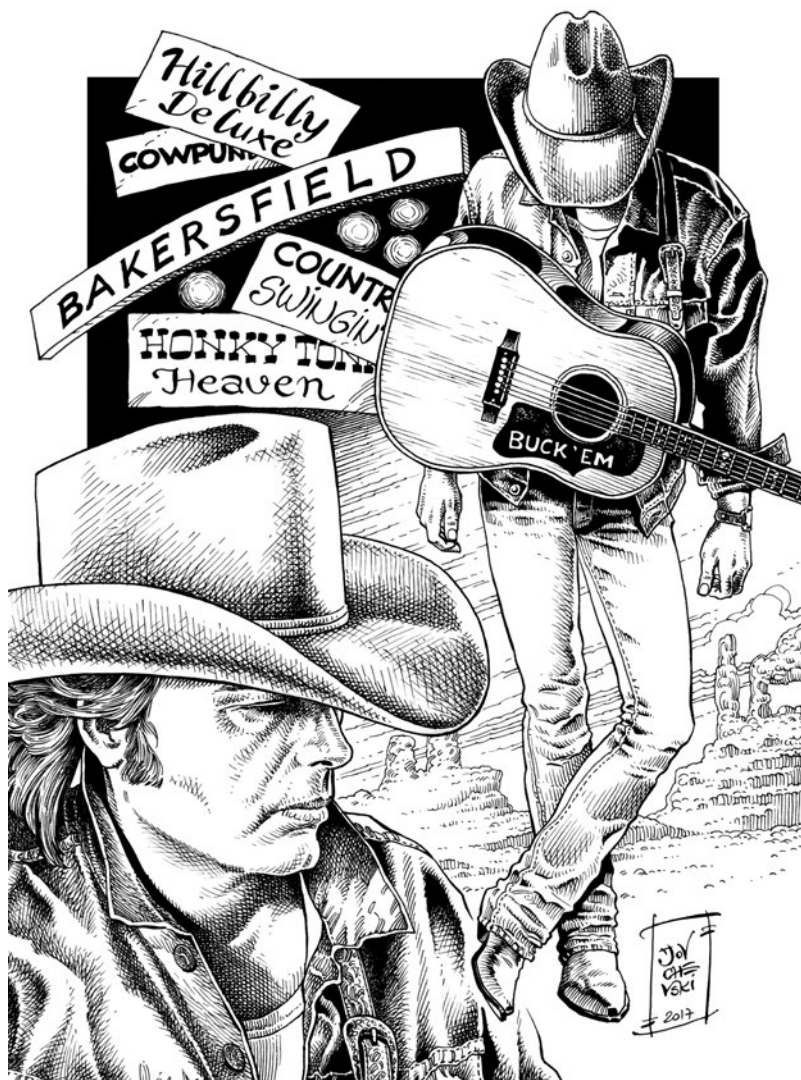
Piše: Marko Stojanović

Stripovanje (37): Igor Jovčevski

Pripovedanje slikom

Teško je pisati iole nepristrasno o nekome ili nečemu a istovremeno se nadati da će tvoj tekst izazvati emocije kod čitaoca. Naravno da je objektivnost, ili bar pristojan privid iste, nedostižni imperativ novinarskog te kritičarskog pisanja, ali on de facto uskraćuje novinaru i njegovom sadrugu kritičaru emotivnu satisfakciju, baš kao i publici koja dotični tekst čita. Dok novinaru i kritičaru to, reklo bi se s punim pravom — makar na prvi pogled — spada u opis posla, šta je sa čitaocem? Čemu on može da se nada dok prebire po suvim činjenicama, racionalnoj faktografiji lišenoj bilo kakvog emotivnog naboja? Kako publika može da dobije iz teksta nešto što u njega nije uopšte ni stavljeno — drugim rečima, gde je ono čemu svako pisanje često prećutno, a još češće podsvesno teži, gde je tu katarza?

Svako pisanje je, dalje, po svojoj prirodi monolog, koji se u svojoj nameri žarko upinje da bude dijalog. Teoretičar (i svako ko uopšte piše) fizički je izolovan od svog čitaoca, ali uprkos tome (ili možda upravo zbog toga?) pokušava da s njegovim emocijama i stavovima uspostavi dijalog. Ne čini to autor teksta zato što ga strašno zanima svaki pojedinačni čitalac — ne, on to čini zato što odlično zna kako razmena mišljenja zapravo funkcioniše, čak i kad do stvarnog menjanja stavova, što je nažalost i najčešći slučaj, zapravo ne dolazi. Naime, svaki razgovor koji slušaoca uvlači u sebe i tera da se lično angažuje, aktivno uključi, počiva na tome što slušalac u izlaganju govornika prepoznaje nešto što je za njega relevantno, a onda, jedva dočekavši da ovaj završi svoje izlaganje, nudi svoj lični primer kako bi se sa izrečenim složio ili ga, eventualno, osporio. Milorad Pavić je u

svom remek-delu "Hazarski rečnik" napisao da svako može da ubije lik u romanu, ali da bi se ubio čitalac, e, za to ga je potrebno pretvoriti u lik iz knjige. Da bi do te sudbonosne transformacije došlo, da bi čitalac iz pasivne prešao u aktivnu ulogu, potrebno je da prepozna u tekstu nešto što ga dira, neku istinu. Sem neke

literarne virtuoznosti, koja neizostavno izaziva divljenje, ali, usudujem se reći, i malo koju drugu emociju, jedini pravi način da se sa čitaocem uspostavi dobitna povratna sprega jeste da pisac više ili manje ogoljeno investira sopstveno iskustvo i emocije u tekst — da da sebe da bi dobio. Čitaoca.

Igora Jovčevskog znam jako dugo, od 2004. godine, još od vremena kad smo i ja i on crtali stripove. Rečenica je pomalo nepravedna jer mene i Igora izjednačava — niti smo nas dvojica nacrtali podjednak broj strana (ni približno), niti smo crtali istim kvalitetom, niti smo crtali stripove podjednako dugo. Ne, u svemu navedenom je Igor u debeloj prednosti — je- dino po čemu smo nas dvojica tu u egalju jeste da smo tada crtali stripove, a danas to, jelte, više-manje ne radimo. To nam je zajedničko, a ako se ne varam, vezuje nas i razlog zašto smo crtanje stripova stavili na pauzu. Naravno, o napuštanju crtanja stripova (zarad pisanja istih) mogu sa stoprocentnom sigurnošću da pričam samo u svoje ime. Iz crtačkih u spisateljske vode sam, između ostalog, prešao jer me je nekoliko godina pre toga ludački drmala jedna gadna boljka. Imao sam, eto, mnogo više ideja nego što sam mogao da sam nacrtam, mnogo više priča u glavi no što je ruka mogla sama da oblikuje! Ta strašna, neizlečiva pripovedačka groznica, taj nepodnošljivi svrab koji izaziva priča koja je spremna da izađe a vi biste da je suzbijete dok ne završite već započetu, poznata je svakom pripovedaču, svakom ko profesionalno ili amaterski priča priče... I poznata je, podozrevam jer ga, kako smo već nepobitno utvrdili, jako dugo znam, i Igoru Jovčevskom. Ona je čak, kladio bih se, upravo i glavni razlog zašto Igor sve manje crta stripove a sve više ilustracije.

Igor je dugo crtao stripove, i radio je to jako dobro. A da bi to radio jako dobro, znajući Igora i znajući njegove stripove, on je to radio jako precizno, jako pedantno, jako marljivo... I reklo bi se, jako mukotrpno. Jer preciznost, pedantnost i marljivost koštaju. Ako je sreće, koštaju i onog ko plaća taj rad, ali neizbežno koštaju i onog ko radi. Koštaju ga, sem novaca koje je mogao da zaradi radeći nešto što donosi novac, a strip to svakako na ovim prostorima nije, živaca, koštaju vremena. Posao nikad ne ide onako brzo koliko bi želeli, a nove ideje stalno naviru, nove priče svrbe... Pa se Igor, malo iz nužde malo po (ne)volji, tek malo po malo, okrenuo ilustraciji, shvativši da će mu za sve priče o kaubojima i varvarima, glumcima i muzičarima koje bi hteo da ispriča kroz strip trebati bar još stotinu godina više od onog čemu može da se nada... I mislim da mu je sinulo da je ilustracija za njega savršen medij — brza i neposredna, fluidna u kretanju kroz žanrove i raspoloženja, i, u poređenju sa stripovima nad kojima je crnčio mesecima i godinama, tako blaženo neobavezujuća, tako opu-

štajuća! Ono što je sve vreme bilo najčešće uzgredno, ponekad i prisilno, ispostavilo se kao savršeno rešenje: Igor je svoju crtačku virtuoznost, sve one uspešno naučene lekcije iz grafizma pokupljene od Hermana i tima tušera okupljenih oko Džona Buseme, s jedne, i Baneta Kerca s druge strane, svu predanost radu mogao da uposlji na oživljavanju prizora iz svoje mašte i da pritom ne brine mnogo. Čitaoci će, znao je i bio u pravu, uraditi bolji scenarijski posao kako od njega tako i od njegovih scenarista (znam, jer sam jedan od njih) — od svake ilustracije će napraviti svoju priču, hiljadu puta uzbudljiviju i lepšu nego što bi on to mogao! Igor je, ispostavilo se, svoju boljku bolje lečio od mene — dok sam ja našao druge ljude, kojih ipak nema toliko mnogo unaokolo, da crtaju moje priče, on je našao druge ljude da ispričaju priče koje slede iz njegovih crteža — i

to svu svoju publiku!

Zato ti, dragi čitače Igorove knjige (i ne grešim kad ti se tako obraćam, iako je Crno i Belo postavljeno gotovo isključivo od slika — ono u sebi sadrži više štiva za čitanje, više priča, nego prosečna polica sa knjigama u prosečnoj biblioteci) zavidim: čeka te pregršt žanrova, pregršt storija koje ćeš sam, uz blago vođstvo Igora Jovčevskog (a sva prava vođenja su takva — znam, radim u prosveti već 15 godina) za sebe napisati. Ja ću, s druge strane, morati da sačekam nove jer sam ove već sebi ispričao — ali znam da to čekanje neće trajati dugo — isuviše dobro poznajem groznicu koja drma Igora, koja ga tera da još koliko danas, ma odmah, započne novu ilustraciju. Koliko mi je žao, kao scenaristi, što će ubuduće biti manje Igorovih stripova, toliko mi je drago kao čitaocu što ćemo ubuduće viđati više Igorovih ilustracija.

Piše: Dejan Dabić

Multimedijski superheroji (44): Stenli Ipkis/ Maska

U potrazi za alteregom

Ako govorimo o strip junaku Stenliju Ipkisu (Stanley Ipkiss) malo ko će se setiti o kome je reč. Ali, ako se prisetimo strip serijala "Maska" (The Mask) i njegove igrane i animirane ekranizacije, sve postaje mnogo jasnije.

Kao godina rođenja stripa "Maska" (The Mask) pominje se 1987. godina (izdanje "The Dark Horse Comics"). Majk Ričardson (Mike Richardson) je ovu ideju nosio u sebi još od ranih osamdesetih. Želeo je antiheroja bizarne prirode sa čudnim osećajem za humor čije ponašanje će biti neočekivano za čitaoce (njegove indikacije bile su nešto između likova The Joker i The Creeper). Tokom 1985. godine pojavila se jedna verzija "Maske" u amaterskoj publikaciji "APA-5" čiji je autor bio Mark Verhajden (Mark Verheiden). Kada je Majk Ričardson osnovao "The Dark Horse comics", svoj koncept lika dao je Marku Badžeru (Mark Badger), a rezultat svega bila je pojava novog strip junaka u delu "Dark Horse Presents series", koji je bio malo drugačiji od originala. Ričardson je dve godine kasnije, zahvaljujući Krisu Vorneru (Chris War-

ner), koji je pozvao scenaristu Džona Arkudija (John Arcudi) i crtača Daga Mankea (Doug Mahnke), uspeo da "Maski" udahne neophodnu svežinu i novi stripovski život. Oni su ovaj strip serijal u tandemu radili sve do sredine devedesetih godina prošlog veka. Priča se dešava u izmišljenom gradu Edž Sitiju (Edge City). Stenli Ipkiss (Stanley Ipkiss) traži poklon za svoju devojkicu Keti (Kathy). U prodavnici antikviteta pronalazi staru masku za koju se ispostavlja da krije strašne moći i osnovni za-plet počinje...

Nešto veće zanimanje za "Masku" nastupilo je nakon holivudskog blokastera iz 1994. godine u kojem je naslovnu ulogu tumačio Džim Kerij (Jim Carrey). Reditelj je bio Čak Rasel (Chuck Russell), a film je ostvario veliki uspeh na američkom boks ofisu zaradivši skoro 352 miliona dolara iako je koštao oko 23 miliona. "Sin Maske" (Son od The Mask, 2005) nije ni izbliza ponovio uspeh prethodne filmske ekranizacije; zarada je bila čak manja i od troškova same produkcije. "Maska" je od

1995. do 1997. godine dobila i animiranu ekranizaciju (epizode animirane TV serije trajale su po pola sata), a glas Stenli Ipkisu dao je Rob Polsen (Rob Paulsen). Ni svet video-igara nije mogao da ignoriše popularnost "Maske", pa je prva video-igrica za Super Nintendo Entertainment Systems pratila priču prve filmske ekranizacije.

52. Festival glumačkih ostvarenja u Nišu – post festum

Da li je Kusturica nedostajao Filmskim susretima?

„Pripreme za 52. Filmske susrete u Nišu, najstariji filmski festival igranog filma u Srbiji, otpočele su tek od sredine juna. Tek tada je, naime, održana konstitutivna sednica novog Saveta Festivala na kojoj su donete bitne odluke za održavanje ovogodišnjeg festivala: utvrđen je datum (od 24. do 30. avgusta), određen rok za prijavljivanje filmova (do kraja juna), izabran umetnički direktor (glumac Vladan Živković koji je istovremeno i predsednik UFGS) i imenovana selekciona komisija (čiji je zadatak bio da do sredine jula izabere filmove za zvanični program, čiji je jedan od članova bio i potpisnik ovih redova). Organizatorima festivala ostalo je tek nešto više od mesec dana da upute pozive glumcima i rediteljima, kao i ostalim festivalskim gostima koji treba da učestvuju u brojnim pratećim manifestacijama. Ako se uzme u obzir da je to, u proseku, stotinak gostiju dnevno, daleko više od drugih filmskih festivala u Srbiji, jasno je da je, u datim okolnostima, ovo bilo ravno podvigu.

U organizacionom smislu situaciju je dodatno

iskomplikovala činjenica da je konstitutivnoj sednici prisustvovala direktorka Niškog kulturnog centra Bojana Simović, kojoj je u međuvremenu istekao mandat, tako da je od druge sednice Saveta organizaciju kao direktor Festivala preuzeo Srđan Savić koji je postao v.d. direktora. I umesto da opšta javnost – ako ne blagonaklono, a ono bar sa razumevanjem – prihvati činjenicu da je vreme za organizaciju niškog festivala prekratko i da treba omogućiti organizatorima (UFGS i NKC) da u cajtnotu organizuju festival najbolje što mogu, naravno, u opštem interesu, u nekim medijima je pokrenuta kampanja protiv Filmskih susreta.

Kao adut (zlo)upotrebljen je film Emira Kusturice "Na mlečnom putu". Naime, ovaj film prijavljen je za niški festival kao film u nezvaničnoj konkurenciji, ali kako propozicije Filmskih susreta podrazumevaju samo dve kategorije: 1. zvanični program – u kojem su srpski filmovi, većinske i manjinske koprodukcije, kao i filmovi u kojima naši glumci igraju glavne uloge i 2. gostujući film – gde spadaju filmovi u kojima ne igraju naši glumci ili iz nekih drugih razloga ne ispunjavaju uslove za zvanični program – jasno je da programski nije moglo biti pronađe-

no mesto za prikazivanje "Mlečnog puta" na Letnjoj pozornici u tvrđavi. Ali, to nije sve: osim što je pokrenuta kampanja protiv Filmskih susreta, očigledno je da su zamenjene teze tvrdnjom da su selekciona komisija i direktor Festivala sprečili Moniku Beluči i Emira Kusturicu da dođu na niški festival. Da je Kusturica uopšte razmatrao ideju o dolasku u Niš, on bi verovatno insistirao na tome da njegov film bude u zvaničnom takmičarskom programu čime bi i neki od njegovih glumaca, pre svih Sloboda-Boba Mićalović, dobili šansu da ozbiljnije konkuriraju za neku od festivalskih nagrada. Štaviše, Kusturica je prošle godine delu tadašnje Direkcije Filmskih susreta poručio da je zainteresovan da dođe na niški festival, ali samo ako bude pozvan na vreme (u njegovom slučaju, a verovatno i u slučaju Monike Beluči, to je, pretpostavljam, period od šest meseci do godinu dana pre početka festivala). Za gledaoce koji su dovoljno inteligentni i dobronamerni, situacija je bila više nego jasna i najnormalnije je bilo da se uoči otvaranja Filmskih susreta stavi tačka na ovu vrstu polemike. Srećom da su oni zbog kojih Filmski susreti postoje – glumci i publika, ove godine dali šansu festivalu, što se na kraju, svima isplatilo.

Na samom otvaranju bilo je jasno da je učinjen napor da se napravi pomak u organizaciji festivala, kako je to primetila i ovogodišnja dobitnica Nagrade "Pavle Vuisić", Svetlana Bojković (koja je pre nešto više od deset godina i sama bila umetnički direktor Festivala, pa njena ocena ima dodatnu težinu). Red carpet na niški način bio je najduži u dosadašnjoj istoriji festivala – počinjao je na sredini tvrđavskog mosta, prolazio kroz Stambol kapiju niške tvrđave i završavao se ispred ulaza na Letnju pozornicu. Naše glumačke zvezde bile su

Zvanične nagrade 52. Festivala glumačkih ostvarenja u Nišu, 2017.

Gran pri NAISA: Nebojša Glogovac ("Ustav Republike Hrvatske")

CARICA TEODORA: Tamara Aleksić ("Santa Maria della Salute")

CAR KONSTANTIN: Vojin Ćetković ("Santa Maria della Salute")

Povelja za žensku ulogu: Gorica Popović ("Kozje uši")

Povelja za mušku ulogu: Igor Đorđević ("Slepi putnik na brodu ludaka")

Nagrada za žensku epizodnu ulogu: Jovana Gavrilović ("Rekvijem za gospođu J.")

Nagrada za mušku epizodnu ulogu: Marko Gvero ("Stado")

Nagrada za debitantsku ulogu: Vanja Nedović ("Biser Bojane")

prijatno izenađene atraktivnim ambijentom koji je zalčio na neke mnogo veće filmske festivale od onih u našoj zemlji; bilo ih je i mnogo više nego obično, što zbog činjenice da su im filmovi na otvaranju ili u prvoj polovini festivalskog programa (Nebojša Glogovac, Nikola Kojo, Vojin Četković, Boba Mićalović...), što zbog činjenice da su ove godine imali više filmova, pa su shodno tome odlučili da na Filmskim susretima provedu više dana (kao što je to bio slučaj sa Bogdanom Diklićem). Na otvaranju su se pojavili i neki glumački veterani iz eksjugoslovenske kinematografije (Igor Galo iz Hrvatske, legendarni Bambino iz "Mosta", i Dančo Čevrevski iz Makedonije, koji je većini običnih gledalaca ostao u sećanju iz "Partizanske eskadrole"), kao i jedan od poznatijih bugarskih glumaca, Vladi Dimitrov Vargala ("Operacija Šmenti kapeli").

Nakon predstavljanja pristiglih glumaca, gradonačelnik Niša Darko Bulatović tradicionalno je uručio ključeve grada ovogodišnjoj predsjednici žirija, Jelici Sretenović (ostala dva člana žirija, bili su: Ivan Bekjarev i Mirjana-Minja Filipović), da bi vrhunac večeri nastupio uručjenjem najvrednije domaće glumačke nagrade "Pavle Vuisić", koja se dodeljuje za životno delo, odnosno za izuzetan doprinos umetnosti glume u domaćem filmu. Usledio je uobičajeni vatromet, a nakon toga i dva zanimljiva filma za koje će se ispostaviti da će dati i laureate za zvanične nagrade ("Stado", koje je prikazano na otvaranju kao najgledaniji domaći film u bioskopima prošle godine – najboljeg epizodistu, Marka Gvera i "Ustav Republike Hrvatske", koji je prikazan kao drugi film prve festivalske večeri – dobitnika Gran prija "Naisa" za najbolje glumačko ostvarenje na festivalu, Nebojšu Glogovca).

Prepuno gledalište i otvaranje bez greške, sa odličnom projekcijom u di-si-pi (DCP) formatu u tvrđavi, sledećih dana upotpunjeni su kvalitetnim pres konferencijama i raznovrsnim pratećim manifestacijama, od kojih su se posebno izdvojile promocija monografije Lazara Ristovskog, prošlogodišnjeg dobitnika Nagrade "Pavle Vuisić" (promociji su, pored ostalih, prisustvovali autor monografije Vanja Bulić i, naravno, laureat) i program "Kino region" u niškom Cineplexxu (ovogodišnji novi partner niškog festivala), koji je ugostio filmske ekipe iz našeg regiona (najzanimljivije je bilo na projekciji hrvatskog filma "Zg-80" – nekoj vrsti prikvela čuvenih "Metastaza" – koji je dobitnik "Zlatnih vrata" kao najgledaniji film na

ovogodišnjem festivalu u Puli, a publici u bioskopu predstavili su se: glumac Marko Cindrić, koscenarista Robert Cukina i producent Ljubo Zdjelarević.

Tokom festivala prodefilovala su još neka značajna imena domaćeg filma. Posle mnogo godina niški festival ugostio je Slavka Štimca, koji je ove godine bio ne samo glavni glumac već je delimično autorski uticao na film koji osvaja filantropijom, "Ime: Dobrica, prezime: nepoznato", reditelja Srđe Penezića, dok je (još jedna nekadašnja umetnička direktorka Festivala), naša poznata glumica Gorica Popović predvodila ekipu šarmantnog filma "Kozje uši", Marka Kostića. U Festivalском centru (nekadašnji Dom mladih), kao nekad u zlatno doba Filmskih susreta, smenjivala se armija filmskih zaljubljenika koja se slikala sa svojim ljubimcima ili uzimala autograme. Sve to u obnovljenom ambijentu Oficirskog doma, koji je još prošle godine ponovo otkriven kao atraktivno mesto za razna dešavanja ne samo u svetu kulture; činjenica da Vlada Srbije povremeno ovde organizuje neke događaje pokazuje koliki značaj se u našoj zemlji pridaje ovom prostoru, a može se sasvim objektivno reći da niko u našem regionu nema ovakav festivalski centar.

Na ovogodišnjem festivalu premijerno je prikazan, u zvaničnom (takmičarskom) programu, film "Nigde", Predraga Velinovića sa Nebojšom Milovanovićem, Milošem Samolovim i Marijom Bergam (koja će, verovatno, postati zvezda kada TV serija "Senke nad Balkanom" krene sa prikazivanjem na RTS-u). I to je jedan od značajnih trenutaka Filmskih susreta ove godine, jer je uvek dobro kada jedan festival ima srpske (i svetske premijere) u svom zvaničnom

programu.

Publiku je na zatvaranju čekala još jedna, doduše ne svetska (pošto je ova premijera bila na Sarajevo film festivalu) već srpska premijera, pilot epizode TV serije "Senke nad Balkanom", čiji je jedan od scenarista Dejan Stojiljković, član naše redakcije, a reditelj i glavni glumac Dragan Bjelogrić – koji je i sam bio direktor niškog festivala 2002. godine – konstatovao "da ne vidi ni jedan drugi festival kod nas koji može da konkurise niškom i da nije imao dilemu gde prvi put u Srbiji treba prikazati ovu pilot epizodu serije". Brojna glumačka ekipa – kojoj se kao prethodnica dva dana ranije na festivalu pojavio Aleksandar Galibin, poznati ruski glumac koji igra generala Vrangela u seriji (i kojem je na Letnjoj pozornici uručeno specijalno priznanje Filmskih susreta "Pravoslavni krst", za doprinos umetnosti glume u svetskom filmu) – pred oduševljenim gledalištem, zaokružila je pozitivni utisak o ovogodišnjem festivalu. Primećeno je da Letnja pozornica nikada nije lepše izgledala (obnovljeni parteri i stolice posle mnogo godina), da nije bilo nikakvih skandala (osim, možda, pojedinačnih gundanja o tome kome je gde mesto na tribinama ili u glumačkom prostoru; a kome je gde (bilo) mesto pokazace i godine pred nama) i da se festival, u organizacionom smislu, odvijao tečno i lako.

A da li je i pored ovako uspešnog festivala (za koji su naši najviđeniji glumci, na čelu sa glavnim laureatom Nebojšom Glogovcem, konstatovali da se ponovo vratio svojoj suštini – glumcima) nekome nedostajao Kusturica, moraće svako da odgovori po svom nahođenju. Meni, lično, nije, ali mi je, najiskrenije, nedostajala Monika Belući!

Piše: Zoran Janković

Režija: Matthew Vaughn

Uloge: Taron Egerton, Colin Firth, Mark Strong, Julianne Moore

Kingsman 2: Golden Circle

Premda nominalno, i to po mnogo osnova, pripada toj kategoriji, *Kingsman: The Golden Circle* štrči i kao izuzetak koji bi, ako bude bilo i pameti i sreće, mogao da posluži kao mušta za neku buduću felu dostojanstvenih i zbilja prestižnih letnjih bioskopskih hitova. *Kingsman 2* jeste nastavak popularnog filma, jeste bučna akcija sva sazdana u raznorodnim preterivanjima, jeste i film neskrivenih a krupnih repertoarskih ambicija, jeste i komunikativan film čiji je ultimativni cilj razbibriga, jeste i varijacija na već (u polaznom filmu u serijalu) viđeno, jeste i parada dobro znanih, pouzdanih i voljenih glumačkih lica, jeste i potvrda aksioma koji se tiče zanatske vještine reditelja Matthewa Vaughna... ali u isti mah ovo ostvarenje jeste i dovoljno toga i važnog i zanimljivog.

Na prvom mestu *The Golden Circle* pokazuje kako bi trebalo da izgleda i kako bi u startu trebalo da bude koncipiran nastavak uspešnog a dovoljno osobenog blokbastera. *The Golden Circle*, istina je, varira situacije i zahvate lako i brzo uočene i upamćene u izvorniku, ali, što je daleko važnije, to čini sa dosta maštovitosti, kreativnosti, zavodljive relaksiranosti, pa i humora. U tom smislu, ovom filmu, odnosno njegovim ključnim autorima je pošlo za rukom ono što (na uzorku poslednjih nekoliko filmova) uporno izmiče kreatorima filmova serijala o Džejsmu Bondu. Naprosto, *Kingsman 2* nije puka kopija prethodnika iako je reč o filmu koji je neupitno skrojen po istoj matrici, i na svakom nivou deluje kao zamamna i u dovoljnoj meri autentična razrada predočenog u prvencu. Stvar biva i dodatno intrigantnija ako se iz vida ne izgubi i iz gledalačkog uma, tako nemoćnog pred silinom naleta bioskopskih i širih filmskih i filmofilskih izazova, ne smetne snažna impresija da je *The Golden Circle*, u svom krajnjem obliku, još više Bondovoj franšizi nalik nego što se to činilo nakon odgledanog prvog filma o neustrašivim i vazda skockanim i na sve spremnim kraljevskim agentima u borbi protiv vas-

kolikih belosvetskih zlikovaca i urota. Štaviše, *Kingsman 2* bi mogao da bude i smernica novim i starim autorima Bondovih budućih hitova u kom bi pravcu, naravno, ako im je cilj redefinisanje i osvežavanje izraubovane formule i posustalog izraza, trebalo i bilo moguće da se kreće pomenuti istrajni serijal o Bondu u nekoj srećnijoj i beričetnijoj budućnosti.

Kingsman 2 je, i mimo gore izloženih referenci i analogija, iznimno zabavan i sinematičan film repertoarskog soja; sve pršti od stripovski hipertrofirane a nadasve promišljeno koreografsane i usnimljene akcije visokog intenziteta, dok se zaplet, nimalo neočekivano, a moglo bi se reći, imajući u vidu konvencije (mikro)žanra i pretpostavljene gledalačke preferencije i filmske svetozore, i promišljeno zadržava u okvirima zavere u čijem su središtu odbačeni i prezreni budućni osvetnici, tajkuni, zlikovački umovi na čelu kartela, ekscentrici i po koji izdajnik iz vlastitih i vladarskih redova. U tom svetlu sagledavano, *Kingsman 2* možda i ne nudi mnogo više od prvencu u ovom, već se sada jasno nazire i potvrđuje, dugovečnom i uspešnom filmskom serijalu, ali tako nešto je preambiciozno pa i izlišno očekivati od ovako ustrojenog filma čiji autori nijednog trenutka ni ne nastoje da zatome njegovu bit i svoje namere. Reditelj Mathew Vaughn, autor na prvi pogled šarenolikog opusa,

nanovo je pokazao da je kadar i produkciono i tehnički i idejno najzahtevnijim zadacima, a mlađani Taron Egerton, naravno, uz dostatnu pratnju i nadahnutu saigru ostatka glumačkog ansambla (ponovo Colin Firth i Mark Strong, te Edward Holcroft i Hanna Alstromn, a tu su i Julianne Moore, Halle Berry, Channing Tatum, Pedro Pascal i Jeff Bridges, pa i Elton John!), pruža dodatno razigranu, energično i (sveukupno gledano) zreliju kreaciju, demonstrirajući šarm čiji će pun potencijal zasijati punim sjajem i koji će najefektnije plodove dati tek u filmskim godinama pa i decenijama pred nama.

Uz izvesne viškove u vidu međusobno odveć sličnih dramaturških i akcionih situacija i sekvenci (a što ne čudi imajući u vidu da je prvobitna montaža ovog filma producenta navela na ozbiljno razmatranu pomisao da ga je u bioskope trebalo pustiti kao diptih), *Kingsman: The Golden Circle* ostaće upamćen i kao možda naju speliji repertoarski fim ovog inače klimavog i kilavog filmskog leta za nama. Da zabune ne bude, mršava konkurencija nije razlog za višeznačni trijumf u doživljaju iskrenih i upućenih filmofila, jer ovo ostvarenje već samo po sebi i svojim lako uočljivim ambicijama i nespornim kvalitativnim postignućima, jeste i ostaće vrlo dobar film i savršen nastavak odličnog prethodnika. Malo li je?

Piše: Zoran Janković

Režija: Goran Marković

Uloge: Igor Đorđević, Tihomir Stanić, Aleksandar Đurica, Jelena Đokić

Slepi putnik na brodu ludaka

Iskustvo nas uči da bezmalo svako prekranjevanje igranog materijala prvobitno sročeno i krojeno po meri i kanonima televizijskog izraza u filmski medij teško da ikada izrodi išta posebne pažnje i pomnijeg izučavanja vredno. Srećom, pravila su tu da se katkad preinače u izuzetke uz konkretne darove jedne takve transformacije; kao rečit argument u prilog toj tezi može da posluži i novi film Gorana Markovića, *Slepi putnik na brodu ludaka*, u svom filmskom ruhu, kako je i prikazan na ovogodišnjim Filmskim susretima u Nišu.

Reč je o komprimovanoj i donekle premontiranoj verziji dvodelnog filma (što je danas i u svetskim okvirima redak format) koji je ovaj naš rediteljski maestro uradio za potrebe Radio televizije Srbije. U pitanju je Markovićeva režija po scenariju cenjenog književnika i publiciste Vuleta Žurića. RTS je ovde važna stavka u dekodiranju onoga što je Marković ovde pružio; naime, dosta brzo, recimo u prvih petnaestak minuta, postaje savršeno jasno da *Slepi putnik* već na konto polaznih autorskih (ali i produkcionih) ambicija vidno prevazilazi ono što nam RTS godinama, pa i decenijama nudi na temu i u terminu TV filma. Naravno, kvaliteti ovog Markovićevog dela ne proističu isključivo iz poređenja sa „konkurencijom“ i uvreženim standardima producenta (u ovom slučaju i emitera), jer i sam po sebi ovaj film (posebno u svojoj kraćoj i svedenijoj verziji) čini na čast i emiteru i ključnim autorima.

Žurić i Marković ovde u žihu i u idejnu osnovu

priče stavljaju višestruko iznimno zanimljivu epizodu iz srpske istorije, kao i istorije sistema srpske zdravstvene zaštite i istorije srpske književnosti – radi se o vremenu koje je, tokom austrijske okupacije Beograda, na samom obodu bojišta, glasoviti srpski i južnoslovenski literata, Petar Kočić, proveo na lečenju u psihijatrijskoj ustanovi. Tome treba dodati i zlokobnu fascinaciju austrijskog gubernatora, Koste Hermana, vazda osobenim i nepokornim autorom čuvenog Jazavca na sudu. U tom aspektu, u aspektu igre mačke i miša, nadgornjavanja ranjenog Davida i dodatno nemilosrdnog Golijata, ovaj film biva smisleno, zaokruženo i intelektualno intrigantno delo. Kada je reč o stilskim i pripovednim finesama, *Slepi putnik na brodu ludaka* je, sasvim očekivano (imajući u vidu Markovićeve godine i prikazivačke potrebe RTS-a, ali i samu temu), konvencionalno ostvarenje tradicionalističkog usmerenja, dok u pojavnom (vizuelnom) smislu ovaj film može da se pohvali dostatnim kostimima i još jednim upečatljivim doprinosom Đorđa Arambašića, direktora fotografije u slučaju recentnih ostvarenja, filmova *Neposlušni*, *Panama* i *Igla ispod praga*.

Arambašićeva blago senovita i konsekventno retro obojena fotografija stupa u upečatljivu rimu sa sveukupnim tonom ovog Markovićevog filma – priča počiva na sadejstvu rezignacije, nepokorivosti očajnika koji slabo išta više imaju da izgube, melanholičnosti i energije posve drugačije vrste u

odnosu na onu koja je u društvenom smislu najpoželjnija. Ovo je u isti mah studija jednog nesrećnog i uništenog karaktera, koji se, doduše, ni u vrtlogu vlastite nemoci i okrutnih spoljašnjih okolnosti, neće predati bez borbe, i društvena hronika jednog izrazito zanimljivog momenta u nacionalnoj istoriji. Imajući sve pomenuto u vidu, *Slepi putnik na brodu ludaka*, koji, da ne zaboravimo da pomenemo i to, može da se podiči i uspešnim glumačkim kreacijama (pohvale ponajpre odnosi Igor Đorđević u zahtevnoj i varljivoj ulozi Petra Kočića, a potom i brojni očito veoma nadahnuti epizodisti), jeste i pomalo nenadani podvig i film koji svakako predstavlja dostojanstvenu stavku u ovako bogatom rediteljskom opusu značajnog filmskog autora, koji je i u ovim, naglašeno drugačijim proizvodnim okolnostima, potvrdio svoju klasu. Pohvale su tim zaslužnije ako se iz vida ne ispusti činjenica da se Goran Marković uglavnom nije bavio temama ovog tipa i ovako ustrojenim pričama, zasnovanim na fotografiji i istoriji i njenim konvencijama. S druge strane, sve mane (problemi sa ritmom, izvestan višak materijala koji praktično varira već izneto i pojašnjeno...) proističu iz televizijskog izvorišta ovog projekta, a što je ova filmska verzija *Slepi putnik* u značajnoj meri uspela da prevaziđe i zatomi, te je krajnji rezultat priča koja ostavlja dovoljno snažan utisak, ni jednog jedinog trenutka ne upadajući u kalkulantski zanos u tretmanu jedne istinski tragične priče i figure.

Piše: Đorđe Bajić

Senke nad Balkanom

Pilot *Senki nad Balkanom*, nove serije Dragana Bjelogrića, premijerno je prikazan 16. avgusta na Sarajevskom filmskom festivalu, da bi pred festivalsku publiku u Srbiji stigao krajem istog meseca, u završnici Filmskih susreta u Nišu, a zatim, u septembru, pred makedonske gledaoce, koji su bili u prilici da ga pogledaju na festivalu Braća Manaki u Bitolju. Ove tri ekskluzivne projekcije bile su prilika da se gledaoci u zemlji i regionu, pa još u bioskopskom okruženju, prvi put sretnu sa ovim dugoočekivanim televizijskim projektom.

Ono što se na prvo gledanje nameće kao dominantan utisak jeste da uvod u *Senke nad Balkanom* izgleda odlično na velikom platnu – vizuelno i produkcijski atraktivnije od većine srpskih filmova koji su snimani sa primarnom namerom da budu prikazivani u bioskopu. Bjelogrić je, to je već na ovom uzorku sasvim jasno, još jednom uspeo da podigne produkcijski standard kada su u pitanju domaći filmovi/serije. *Senke* deluju bogatije i ambicioznije od popularnog Montevidea, Bjelogrićeveog prethodnog rediteljskog projekta.

Prva klapa *Senki nad Balkanom* pala je 1. oktobra 2016. godine, a početak emitovanja prve sezone od 11 epizoda planiran je za kraj jeseni 2017. godine. Za godinu i nešto dana koji su protekli od početka snimanja do televizijske premijere, ekipa je vredno radila na ovom ambicioznom i kompleksnom televizijskom

poduhvatu. Imajući u vidu da je radnja smeštena u period između dva svetska rata, u Beograd, prestonicu Kraljevine Jugoslavije, poređenja sa Montevideom su neminovna, ali već prvi kadrovi *Senki* jasno pokazuju da osim manje-više istog vremenskog razdoblja naše istorije koji obrađuju i Bjelogrića za kormilom, ova dva projekta nemaju previše toga zajedničkog. Montevideo su mogla da gledaju i deca, dok je ton *Senki* mnogo mračniji; nema onog poleta i naivnosti koji su krasili priču o srpskim sportistima i prvom Svetском prvenstvu u fudbalu. Bjelogrić se ovoga puta namerio da snimi istorijski triler za odrasle koji podseća, što je veliki kompliment, na produkcije *Bi-Bi-Sija* i *Ejč-Bi-Oa*. Kao što je u nekim najavnim intervjuima naglašeno, jedna od inspiracija svakako jeste britanska serija *Birmingham* (Peaky Blinders), mada to ne smeta. *Senke nad Balkanom* imaju dovoljno lokalnog kolorita i specifičnosti da se sa lakoćom izbere za svoju posebnost. Već prva scena, u kojoj je prikazano ubistvo u pravoslavnoj crkvi, odličan je pokazatelj onoga što sledi. Svet *Senki* je okrutan i nasilan, ali istovremeno i fascinant, sjajno osmišljen i dizajniran.

Glavni likovi su pedesetogodišnji inspektor kriminalne policije Andra Tanasijević-Tane (glumi ga Dragan Bjelogrić, koji je osmislio, producirao i režirao pilot) i njegov novi saradnik, mladi Stanko Pletikosić (Andrija Kuzmanović, do sada najpoznatiji po ulozi golmana Milovana Jakšića-

Jakše u Montevideu), jedan od prvih forenzičara izašlih iz beogradske škole Arčibalda Rajsa. Dinamika koja se u prvim minutima uspostavlja između njih dvojice poznata je iz brojnih stranih kriminalističkih filmova/serija – Tane je prekaljeni veteran, vuk samotnjak sklon porocima i mučen prošlošću, ali istovremeno spreman da se bori za pravdu i istinu. Stanko bi sve da radi po propisu, neiskusna je i teško mu je da se snađe na novim poslu, posebno zato što stariji kolega isprva nije voljan da mu pruži iskrenu dobrodošlicu. Kako priča odmiče, Tane i Stanko počinju sve tešnje da sarađuju, postepeno se privikavaju jedan na drugog, pa je jasno da će njihov odnos, bez obzira na početne trzavice, prerasti u prijateljstvo ili makar uzajamano poštovanje. Doduše, završne scene pilota ukazuju na to da ni Stanko nije lišen unutrašnjih demona, pa ostaje da se vidi kako će se njegov lik dalje razvijati.

U produkcijskom pogledu, pilot predstavlja pun pogodak – oživljavanje starog Beograda urađeno je sa finesom, kompjuterski efekti korišćeni su odmereno i pametno, a posebnu pažnju skreću scenografija i kostimi. Pohvale zaslužuju direktor fotografije Ivan Kostić, scenograf Goran Joksimović, kostimograf Boris Čakširan i montažer Lazar Predojević – zapravo svi ključni kreativci uključeni u nastanak serije. Nema tu one svedenosti tipične za Šotrine kostimirane produkcije; lokacije su brojne i lepo oživljene, Beo-

grad iz 1928. deluje uverljivo, prostrano i višeslojno. Pored raskošni gospodskog Beograda, tu je i naličje prestonice – sirotinjski delovi grada kao što je Jatagan mala, upečatljivo rekonstruisana na osnovu originalnih fotografija.

Scenariju su, po Bjelogrićevoj ideji i filmskoj priči Stevana Koprivice, napisali Danica Pajović, Dejan Stojiljković i Vladimir Kecmanović. Sudeći po pilotu, scenaristički tim je uradio istinski dobar posao: mreža likova je gusta i sastoji se od izmišljenih junaka i likova zasnovanih na istorijskim ličnostima. Pilot između ostalog služi da se veliki broj aktera izvede na „pozornicu“, ali to nikada ne postaje samo sebi svrha. U 80 minuta predstavljeno je četrdesetak likova i svi su, osim u jednom ili dva slučaja, zanimljivi i funkcionalni. Priča poseduje veliki zamah, narativne ambicioznosti ne manjka. Pored Beograda, radnja se odigrava u Makedoniji i Rusiji. Lepo je videti da i naši filmski stvaraoci, kada im se obezbede odgovarajući uslovi, mogu ponuditi kvalitet evropskog ranga.

Prilikom rada na Senkama, Bjelogrić i scenaristi koristili su „Ejč-Bi-Ou strategiju“: u pilotu ima dosta golotinje i prizora seksa, priča često ume da postane veoma nasilna, na mahove čak i krvoločna a uzbuđenja i akcije ne manjka. Bjelogrić je najavio da će u seriji biti istraživani brojni kriminalni slučajevi i radnje, uključujući ratove opijumskih kartela kojima je Beograd trasa za dalji šverc droge ka Evropi i Americi, mada se čini da će prva sezona imati „krovnu misteriju“ koja će u narativnom pogledu povezivati svih jedanaest epizoda (a možda i više od toga pošto je planirano da Senke imaju tri sezone). Završnica pilota donosi spektakularni segment na jednom otmenom beogradskom maskenbalu na kome se okupljaju likovi koje smo pre toga sreli. Za razliku od većine srpskih serija u kojima su epizode mehanički podeljene, pilot ima svoju unutrašnju dramaturgiju i završava se, kako i dolikuje, na najzanimljivijem mestu.

Naravno, veoma važan deo ove računice čine tumači uloga. Kao što je i očekivano, okosnicu glumačke ekipe čine glumci iz Srbije. Pored pomenutih Bjelogrića i Kuzmanovića, u pilotu važne uloge imaju Miloš Timotijević, Tamara Krcunović, Viktor Savić, Nenad Jezdić, Marko Živić, Jovana Stojiljković, Srđan Žika Todorović... Naravno, Bjelogrić se potrudio da nas upozna i sa mladim i još uvek neafirmisanim glumcima – najjači utisak u pilotu ostavlja Milica Gojković koja tumači lik koketne prostitutke iz Jatagan male i kojoj se, sudeći po ovoj ulozi, smeši lepa

karijera. Od novih lica najviše prostora u pilotu dobija Marija Bergam, mlada glumica koju su posetioci Filmskih susreta mogli da vide i u jednoj od glavnih uloga u filmu Nigde i koja će ove godine, pre svega zahvaljujući Senkama, postati prepoznatljivo glumačko lice i ime u regionalnim okvirima. Ona tumači bogatu naslednicu Maju Davidović, slobodoumnu devojku koja ima veze sa beogradskim podzemljem. Biće veoma zanimljivo pratiti dalji razvitak ovog lika – potencijal postoji kao i brojne mogućnosti za dalju nadgradnju. Baš kao i u Vlažnosti, Tamara Krcunović i Miloš Timotijević i u Senkama glume bračni par čiju zajednicu razjedaju neverstva. Oboje su veoma upečatljivi u poverenim im rolama i, što je za posebnu pohvalu, suštinski drugačiji u odnosu na uloge ostvarene u pomenutom filmu Nikole Ljuce. Timotijević poseduje snažnu filmsku pojavu, a Tamara Krcunović mu uspešno parira – posebno treba istaći erotsku scenu koju deli sa ruskim glumcem Nikolajom Šestakom, a koja je snimljena tako da istovremeno bude uzbuđljiva i umetnički svrshodna. Kad sam već pomenuo Ruse... Senkama ide u prilog i glumačko pojačanje u vidu ruskih glumaca u zapaženim ulogama. Pre svih treba pomenuti Aleksandra Galibina (poznatog po glavnoj ulozi u televizijskoj seriji Majstor i

Margarita), dok je Šestak (protraćen u užasnom ruskom superherojskom filmu Zaštitnici) u Senkama zablistao u punom sjaju. To nije sve. Tu su i gosti iz regiona u veoma zanimljivim epizodama. U pilotu se pojavljuju Goran Bogdan i Toni Mihajlović, a najavljeno je učešće i drugih poznatih glumaca iz Hrvatske, Makedonije, Slovenije... Glumačka ekipa je brižljivo odabrana, a Bjelogrić se potrudio da iz svojih kolega izvuče maksimum i da ih, u većini slučajeva, izmesti iz kalupa u koji su upali – ovo posebno važi za Savića i Živića koji uspešno tumače likove dijametralno različite u odnosu na ono što su pre toga glumili, što doprinosi da čak i dobro poznata glumačka lica u seriji deluju sveže i intrigantno.

Senke nad Balkanom su na ovom uzorku najbolji srpski TV igrani uradak u XXI veku. Ubedljivo. Sve ono što obično zameram srpskim serijama je ovoga puta izbegnuto. Nema razvlačenja scena i nabijanja minutaže, produkcija je na nivou i ovo parče priče se završava uz prasak (i kotrljanje glave) na najzanimljivijem mestu, a ne potpuno proizvoljno kao u gotovo svim domaćim serijama. Naravno, za potpuni utisak biće neophodno pogledati i ostatak epizoda. Ako i u nastavku serije bude održan kvalitet pilota, očekuje nas prvorazredni televizijski hit. Biće ovo uzbuđljiva jesen.

Piše: Aleksandar Đurić

Sažeta istorija video-igara (1)

Od skromnih početaka do gigantske industrije (1950–1989)

Video-igre su danas deo pop kulture, umetnička forma koja zabavlja milione igrača širom sveta. Nove igre se pojavljuju svakodnevno, velike igračke kompanije broje više hiljada zaposlenih, industrija igara obrće veliki novac, a igre se u mnogo manjoj meri posmatraju kao igrice a sve više kao ozbiljni medij koji zaslužuje pažnju. Ipak, trebalo je da prođe mnogo vremena da igre i igračka industrija dosegnu današnju popularnost i profitabilnost.

Sve je počelo sredinom prošlog veka, kada su naučnici koji su se bavili kompjuterima počeli da proizvode jednostavne igre čija je svrha prvenstveno bila da demonstriraju tehnološki napredak i otkrića do kojih su naučnici došli. Za prvu video-igru smatra se „Bertie the Brain“. U pitanju je iks-oks simulacija koju je Josef Kates predstavio publici u Torontu 1950. godine, kako bi na kompjuteru visokom četiri metra demonstrirao svoju novonastalu „cev za sabiranje“. Igrači su unosili komande na posebnoj tastaturi u vidu iks-oks table, iznad koje se nalazila veća tabla na kojoj su se palila svetla u skladu sa unetim komandama. Tokom narednih 10 godina, naučnici su ostvarili još nekoliko bitnih pomaka. Igra „OXO“ iz 1952. godine imala je vizuelni prikaz na elektronskom ekranu, simulacija bilijara iz 1954. godine je donela grafiku koja se menjala u stvarnom vremenu, a ne samo kada igrač odigra potez. Polako su počele da se pojavljuju i igre koje su prvenstveno služile da zabave igrače, a ne da demonstriraju naučna dostignuća svojih autora. Početkom šezdesetih godina, pojavio se „Spacewar!“, simulacija okršaja u svemiru za dva igrača i prva igra koja nije radila na samo jednom kompjuteru, već su je autori iskopirali na više kompjutera iste marke (PDP-1). Pošto je PDP-1 koštao 120 hiljada dolara (prodato je 55 primeraka), „Spacewar!“ nije došao do šire publike, ali je inspirisao programere da naprave niz drugih igara. Veliki značaj imalo je i stvaranje programerskog jezika BASIC, koji je

omogućio programerima da prave igre koje rade na više drugačijih kompjutera.

Uprkos napretku, krajem šezdesetih još nije postojala komercijalna industrija video-igara. Međutim, krajem te decenije cena kompjutera je znatno opala. Iako su kompjuteri još bili previše skupi za obične korisnike, dvojac Nolan Bushnell i Ted Dabney dolazi na ideju da proizvede kompjuter koji će raditi na žetone i čija će svrha biti da pokreće jednu jedinu igru. Tako je, nadahnut igrom „Spacewar!“, nastao „Computer Space“ (1971), prvi arkadni aparat i prva komercijalno dostupna video-igra. Iako je „Computer Space“ imao solidan prijem, Bushnell i Dabney, koji su u međuvremenu osnovali čuvenu kompaniju Atari, postigli su pravi uspeh tek sa sledećom igrom svoje firme. U pitanju je igra „Pong“, simulacija stonog tenisa koja se prodala u više od osam hiljada primeraka i koja je označila početak komercijalne isplativosti video-igara. Nešto ranije, pojavila se i prva igračka konzola Magnavox Odyssey. Pojava ove konzole označila je rađanje prve generacije igračkih konzola, kao što su Atarijev Home Pong i konzole iz serije Telstar kompanije Coleco. Konzole prve generacije dola-

zile su sa predodređenim igrama koje su bile sastavni deo konzole (što znači da niste mogli da kupite nove igre) i bazičnom, većinom crno-belom grafikom. Igre za ove konzole su većinom bile klonovi „Ponga“.

Sredinom sedamdesetih, popularnost arkadnih aparata je počela da opada, što se promenilo 1978. godine, kada je japanska kompanija Taito izdala čuvenu igru „Space Invaders“, koja je u svet igara unela dosta novina. Među njima najbitnije je uvođenje koncepta određenog broja života koje igrač ima na raspolaganju, kao i naročito high-scorea za svaki aparat. Inovativna pucačka mehanika i koncept high-scorea pobrinuli su se da „Space Invaders“ postane jedna od najznačajnijih igara svih vremena. Pojava „Space Invadersa“ označila je početak zlatnog doba arkadnih aparata, čija je profitabilnost u Americi od 1978. do 1981. godine porasla sa 308 miliona na čak 4,9 milijardi dolara. Hitovi kao što su Atarijev „Asteroids“ i „Galaga“ kompanije Namco ugledali su se na „Space Invaders“, ali su bile popularne i drugačije igre, kao što su „Pac-Man“, „Donkey Kong“ i „Q*bert“.

Druga generacija igračkih konzola ugledala je

svetlost dana 1976. godine, kada je kompanija Fairchild izbacila na tržište konzolu Channel F, koja je u svet igračkih konzola unela grafiku u boji, AI simulaciju koja je omogućila single player igranje, kao i kupovinu i korišćenje kertridža sa novim igrama. Atari, Magnavox i Mattel su to ispratili izdavanjem konzola Atari 2600, Odyssey², odnosno Intellivision. Ipak, pravi bum desio se tek 1980. godine, kada je Atari izdao konzolnu verziju "Space Invaders". Zahvaljujući ovom i drugim portovima igara sa arkadnih aparata, Atari je za godinu dana uvećao svoju zaradu sa 204 miliona na 841 milion dolara. Otrprike u to vreme, četiri bivša programera Atarija osnovala su prvi samostalni razvojni tim Activision (do tada su sve igre za konzole proizvodili sami tvorci konzola).

Paralelno sa rastom popularnosti konzola, počeli su da se pojavljuju i prvi kućni računari, koji su dozvoljavali svojim vlasnicima da na njima programiraju igre. Relativna lakoća distribucije, bilo štampanjem source koda igre u časopisima i knjigama, bilo fizičkim dostavljanjem, omogućila je autorima da eksperimentišu i da stvaraju jedinstvene igre. Počele su da niču izdavačke kuće (od kojih neke i danas rade — Electronic Arts, na primer), koje su, zajedno sa entuzijastima kao što je slavni dizajner Jordan Mechner (Karateka), prodavale igre za sisteme kao što su ZX Spectrum, Apple II i Commodore 64, koji se smatra za najprodavaniji kompjuter svih vremena. Orvelovske 1984. godine pojavio se PC firme IBM, čija je AT verzija imala grafiku sa 64 boja sličnog kvaliteta kao grafika konkurentskih računara, ali sa lošijim zvukom i prevelikom cenom da ovaj sistem postane vodeći igrački kompjuter. Sledeće godine, pojava računara kao što su Atari ST, Amiga firme Commodore i Apple Macintosh označila je početak ere šesnaestobitnih računara, koja je donela znatno bolju grafiku i zvuk, kao i grafički interfejs kojim ste upravljali pomoću miša. Ipak, napredak u tehnologiji koji je PC-ju i njegovim klonovima, na kojima je radio isti softver, omogućio da se prodaju po nižoj ceni u odnosu na konkurentske proizvode, umnogome je uvećao popularnost PC-ja.

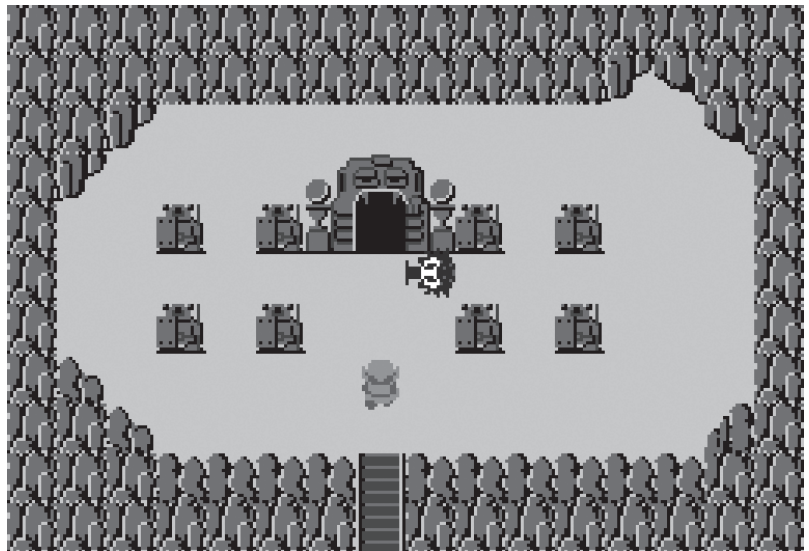
Delom zbog rastuće popularnosti kućnih računara, delom zbog prezasićenosti tržišta, druga generacija igračkih konzola je 1983. godine doživela krah. Simbolično, te godine je Atari zakopao mnoštvo kertridža i konzola u pustinji Novog Meksika. Procvat treće generacije desio se 1985. godine, kada je Nintendo izdao konzolu NES, što je označilo početak dominacije Japana na tržištu konzola. Popularnost NES-a je bila tolika da je Nintendo 1988. godine prodao čak sedam miliona primeraka ove konzole, što je otprilike broj prodatih računara Commodore 64 tokom

prvih pet godina njegovog postojanja. Ipak, dok je NES vladao scenom u Japanu i Americi, Segina konzola Master System je držala primat u Evropi i Australiji. NES i Master System doneli su gamepade sa dva tastera i D-padom (četiri strelice koje dozvoljavaju izdavanje komandi u osam pravaca), i time udarili temelj za nastanak savremenog gamepada. Ove osmobarne konzole su uticajne i grafički, jer su imale podršku za hardversko skrolovanje ekrana i grafiku zasnovanu na sprajtovima. Na trećoj generaciji igračkih konzola rođen je žanr konzolnih ili japanskih RPG-ova, kao što su Final Fantasy i Dragon Quest, a pojavio se i niz pionirskih igara, na primer, Metal Gear i Sweet Home, pioniri stealth, odnosno survival horror žanrova.

Četvrta, šesnaestobitna generacija igračkih konzola ugledala je svetlost dana 1987. godine, pojavom konzole PC Engine, koja je donela podršku za korišćenje CD-ova. Ova generacija donela je i od tri do osam tastera na gamepadu, unapređenu grafiku i zvuk, kao i, u nekim slučajevima

(na primer, igre Virtua Racing i Star Fox), rudimentarni 3D prikaz. Rat između Nintendo i Sege, to jest konzola SNES i Mega Drive, nastavio se i tokom ove generacije. Kako bi parirao Seginom Super Mariju, Nintendo je osmislio svoju maskotu, Sonica, koji je debitovao u igri "Sonic the Hedgehog". Godine 1989. pojavila se i jedna od najuspešnijih handheld konzola, Game Boy, koja je, uprkos tehničkoj inferiornosti u odnosu na konkurentne handheld konzole, bila izuzetno profitabilna, pre svega zahvaljujući velikoj biblioteci kvalitetnih igara i izdržljivoj bateriji.

Osamdesete su donele neke od najslavnijih video-igara i u tom periodu je začet niz legendarnih serijala čije nastavke dobijamo i danas. Igre kao što su Tetris, Pirates!, Contra, Ghouls 'n Ghosts, Metroid, Dungeon Master i The Legend of Zelda su samo neke od kulturnih igara iz osamdesetih... U sledećem broju čitaćete o prelasku na 3D grafiku, razvoju gaminga na PC-ju, novijim generacijama igračkih konzola i drugim pojavama koje su igračima obeležile poslednjih 27 godina.

Piše: Aleksandar Đurić

Rain World

Život jednog slugcata

Impresivan primer savršene usklađenosti svih elemenata igre

Poznati dizajner video-igara Clint Hocking je pre desetak godina izmislio termin „ludonarativna disonanca“. U pitanju je izraz koji objašnjava nesklad između igračke mehanike i narativa, na primer, u igri „Uncharted“, u kojoj je glavni lik načelno dobar čovek koji tokom igre ubija hiljade protivnika. Možda ova disonanca ne utiče zaista na količinu zabave koju možete da izvučete iz igre,

da vas pojedu. U pitanju su stvorenja kao što su biljke mesožderke koje su kamuflirane kao puzavice ili veliki, izopačeni lešinari od čijeg se urlika ledi krv u venama. Položaj ovih stvorenja nije unapred određen u okviru nivoa, već se ona slobodno kreću po nivoima. Autori iz tima Videocult su se potrudili da stvore uverljiv ekosistem. Tako i slugcat mora da jede bobice, slepe miševе i tako dalje, a tu su i druga manja bića koja slugcat može da iskoristi u svoju korist, a koja takođe služe kao hrana predatorima. Ovaj nezavidni položaj u koji je slugcat stavljen je u savršenoj harmoniji kako sa mehanikom igre, tako i sa minimalističkom pričom koja se maltene svodi na „preživi ako možeš“. Otkrivanje detalja o gradu i nestaloj civilizaciji je gotovo nemoguće ako ne koristite pomoć sa interneta, jer šta jedno prosto biće kao što je slugcat zna o navikama ljudi? Isto važi i za finese igre koje morate sami da otkrijete. Na primer, ako pogodite lešinara u glavu, možete da pokupite i nosite njegovu masku, kada vas se prerasli gušteri plaše jer lešinari jedu i njih.

Sam grad je oronuo, obavijen čudnim biljkama, a naslovna kiša pada na svakih 15 minuta i svojom silinom uništava sve što joj je na putu. Jedan od autora igre, Joan Jakobsson, izjavio je da je ovim želeo da pokaže koliko su ljudi, sa svojim hi-tech gradovima, ništavni naspram sila prirode i u opštoj konstelaciji faktora. To isto važi i za slugcata, što se vidi i na osnovu beskompromisnih igračkih mehanika. Naime, „Rain World“ je vrlo teška igra, naslov koji ne prašta greške i zahteva odlične reflekse i pažljivo planiranje. Dovoljno je da vas neki od guštera samo jednom ujede, pa da doživite game over. Većinu predatora ne možete ni da ogrebete, a iako je moguće da ubijete guštere, to je prilično teško i zahteva da ih nekoliko puta pogodite u telo drvenim kopljem, a njih nema u izobilju. Sve u svemu, dok igrate osećate stalnu tenziju, koja odlično simulira kako bi se zaista osećao krhki slugcat u svetu u kome nema saveznika, već, u najboljem slučaju, samo bića

koja ne žele da vas pojedu.

Ipak, nije sve baš toliko crno. Fantastična grafika i evokativna elektronska muzika istovremeno odlično dočaravaju ovaj uznemirujući svet, ali i nude trenutke velike poetičnosti i lepote, što je takođe usklađeno sa nekim trenucima u gameplayu. Naime, kada se posle nekog vremena malo izveštite, igra postaje nešto lakša i daje vam priliku da se osetite kao gospodar Kišnog sveta, malo biće koje koristi svoju spretnost i superiornu inteligenciju u odnosu na predatore kako bi preživelo. Trenuci kao onaj kada dovoljno napredujete da možete da se popnete uz ogroman most, naspram koga slugcat deluje kao mrav, i stignete do vrha sveta, nivoa Sky Islands obasjanog naranđastom svetlošću i dodatno oživljenog melanholičnom muzikom, čine da se naježite i ostaju

ali je svakako bolje kada su svi njeni elementi usklađeni. Ovogodišnja igra „Rain World“ je jedan od boljih primera izuzetne usklađenosti okruženja, atmosfere i mehanike, koji su toliko organski ispresecani da to celom doživljaju dodaje potpuno novu dimenziju.

U ulozu ste mešavine puža i mačke, čudnog bića prikladno nazvanog „slugcat“. Nalazite se u post-apokaliptičnom, urušenom okruženju futurističkog grada napredne civilizacije koja je nestala sa lica Zemlje. Širom grada kreću se groteskni predatori različitog izgleda i sa drugačijim navikama, kojima je zajednička jedna stvar – svi hoće

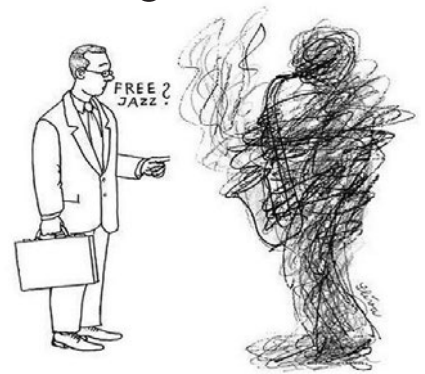
urezani u dušu igrača.

Ukratko, Rain World vam daje mogućnost da se zaista uživate u ulogu slugcata, bilo u dobrim, bilo u lošim trenucima. Postojanje ekosistema koji funkcioniše nezavisno od vas, ali sa kojim morate da interagujete kako biste preživeli, kao i koncept igre u kojoj nemate neki određeni cilj (iako kraj postoji) čine da se zaista osetite kao žitelj Kišnog sveta. Ludonarativna usklađenost je veliki faktor u tome, jer su brojni elementi mehanike potpuno u skladu sa premisom igre. Rain World žanrovski može da se opiše kao stealth platformer, ali je možda najbolji opis „simulacija života jednog slugcata“.

Avangarda u Džezu ili besni crnja hvata munju

Petnaestak godina posle Drugog svetskog rata, u jeku borbe crnaca za građanska prava, pojavile se crni džez muzičari koji će iz temelja problematizovati ono što su shvatali kao restriktivne harmonske progresije i podele bibapa. Oni su, takođe, što treba posebno naglasiti, atonalnim i agresivnim karakterom svoje muzike otvoreno izražavali društvene tenzije, rasne konfrontacije i turbulencije svog vremena.

Socijalne, psihološke i umetničke implikacije avangardne muzičke prakse džeza šezdesetih dobro ilustruju reči Arčija Šepa, tenor saksofoniste i portparola ove generacije muzičara: „Nismo mi nikakvi gnevni ljudi... mi smo besni. Ne vidim bilo kakvu razliku između moje muzike i mog života. Sviram muziku koja je prilično rasna; o onome što se događalo mom ocu, meni i o onome što se lako može dogoditi mojoj deci.“ Ponovo je džez suštinski reflektovao aktuelnu psihosocijalnu reakciju crnaca na Ameriku.

Ova kretanja će, kao što sam naznačio, dostići svoj zenit tokom šezdesetih kada će detronizacija harmonije, temperovane lestvice i granica između taktova označiti trajnu potrebu da se razbiju sva ograničenja, kako bi se bar u stvaralačkom procesu zahvatio utopijski horizont slobode. A razgradnja muzičke forme, tj. „muzičkog dela“ u evropskom smislu, bila je umetnički izraz volje za društvenim oslobođenjem. Već u muzici najznačajnijih protagonista prvog i drugog talasa avangarde nalazimo progresivno zanemarivanje forme na račun solističke i ansambalske slobode.

Dezintegracija formalnih struktura posebno je

došla do izražaja u nekim ostvarenjima Orneti Kolmena, Sesila Tejlora, Džona Koltrejna, Alberta Ajlera, Arčija Šepa i njihovih mlađih sledbenika. Pada mi na pamet Kolmenov eksperiment sa duplim kvartetom „Free Jazz“ (Atlantic, 1960) i Koltrejnov divlji kolektivni sešn „Ascension“ (Impulse, 1965). Reč je o nastojanju da se prestane sa akordskim sledom kao osnovom za improvizaciju. Takođe, pomenuti Kolmenov snimak nema utvrđeni tempo, ne mogu se uočiti taktice i prepoznati taktovi i ne uočava se sklonost ka standardnoj intonativnoj visini pojedinih tonova. Svaki solo najavljuje se sviranjem kratkih tema. Ti melodijski pasaži zvuče kao vrlo disonantne harmonije i njima se iscrpljuje sva forma koju „delo“ poseduje. Mada je na ovom snimku primetna sukcesija sola uobičajena za džez (posebno na alternativnom snimku „First Take“), njih skoro konstantno prate slobodni komentari ostalih duvača što, uz simultano sviranje obe ritam-sekcije, često prerasta u neobuzdanu i kakofojnijsku kolektivnu improvizaciju. Nije nimalo slučajno da se na omotu albuma „Free Jazz“ nalazi reprodukcija slike „Bela svetlost“ Džeksona Poloka. Spontan, interaktivan, instinktivan, nesputan i nepre-

dvidiv pristup muzičara na ovom snimku nevezovatno je blizak Polokovoj tehnici „drippinga“. „Naša grupa ne počinje sa unapred zamišljenom predstavom o tome kakav ćemo efekat postići“, rekao je jednom prilikom Kolmen. Sličnim principom rukovodio se i Koltrejn na snimku „Ascension“. Budući da je forma skoro potpuno otvorena, izvođači su ti koji određuju zvučni protok. Njima je prepušten visok koeficijent izbora u načinu ostvarenja predloženog „tematskog“ materijala. Od „kompozitora“ potiče samo skica ili ideja strukture izvođenja. Kada je reč o snimku „Ascension“, ona se zasniva na naizmeničnom smenivanju potpuno spontanosti ansambalskih i solističkih deonica. Vokalni kvalitet tona ili tembra, jedna od invarijantnih osobina džeza, ovde je doveden do ekstrema. „Estetika krika“ predstavlja karakterističan tonski kvalitet „nove stvari“. Ona je rođena iz jedne razdražene napetosti koja želi da objavi nasilan raskid sa etabliranim univerzumom iskustva.

Paralelno s populističkim hibridima kao što su fuzija i etno-džez, pojavile su se na njujorškoj (i čikaškoj) džez sceni enklave avangardnih džez muzičara (tzv. treća generacija avangarde)

organizujući koncerte u jeftino iznajmljenim potkrovljima ugašenih industrijskih pogona pred malobrojnima, ali kompetentnom publikom i snimajući ploče za male nezavisne izdavačke kuće. Ova struja je svojevrjeme nazvana „The Loft Jazz Scene“. (Od osamdesetih sličnu praksu sprovode avangardni i eksperimentalni muzičari tzv. „downtown“ scene u Njujorku među kojima ima i džezista kao što su Džon Zorn i Eliot Šarp.)

Ipak, muzičari „iz potkrovlja“ su širu afirmaciju postigli tek nastupima pred evropskom publikom. (Evropljani su znatno pre Amerikanaca uočili umetničku i estetsku vrednost džezova i prvi pisali o njemu.) Muhal Ričard Abrams, „Art Ensemble of Chicago“, Sem Rivers, Liroj Dženkins, Lio Smit, Entoni Brakston, Hemijet Bluet, Sesil Tejlor, Dejvid S. Ver, Marion Braun i Dejvid Mari, između ostalih, našli su u Starom svetu plodno tlo za realizaciju vlastitih ideja. S druge strane, ono što su američki avangardisti ponudili kao novu stvar, pokazalo se veoma blisko senzibilitetu evropskih muzičara i njihovom modernom nasleđu. Atonalnost, disonantna sazvučja i klasteri, sve su to bili postupci koje je znatno ranije uvela klasika moderne koncertne evropske muzike. Mada polemički zvuči, smatram da tek sa avangardom počinje prava istorija evropskog džezova. Dok se fenomen evropskog džezova ranije mogao vezivati samo za delatnost talentovanih pojedinaca, početkom sedamdesetih, svojom masovnošću i kvalitetom, on postaje autonomna snaga čiji je uticaj prelazio granice Starog sveta. Isto važi i za japansku džez scenu. Za izvesno vreme, Evropa će postati centar najprogressivnijih ideja u džezovu. Ova džezistička emigracija je takođe imala odlučujući uticaj na razvoj i naglu ekspanziju diskografske produkcije džezova u Evropi. Američki avangardisti su tokom svojih sve brojnijih evropskih turneja često svraćali u studije. Tamo su ostavili pregršt snimljenog materijala, bez kojeg bi diskografija džezova bila okrnjena za neke od svojih vrhunskih dometa. Na primer, za italijansku diskografsku kuću „Black Saint“ snimali su svi najbolji predstavnici drugog i trećeg talasa avangarde: Entoni Brakston, Rosko Mičel, Arči Šep, Muhal Ričard Abrams, Dejvid Mari, Henri Tredgil, Frenk Lou, Sem Rivers, Don Pulen, „World Saxophone Quartet“ i mnogi drugi. Ono što je avangarda uzela za svoju temu, to je ogromna ljudska patnja, a njena bespomoćnost ne dopušta privid i igru. U sebi subverzivna i atonalna, avangarda je ukazivala na protivrečnost i disharmoniju savremene egzistencije.

je i kritički razobličavala lažnost postojećeg. Povratak afričkoj kulturnoj baštini koji je proklamovala generacija džez muzičara šezdesetih, nije, naravno, imao za cilj sviranje afričke muzike, već upravo to vraćanje praktičnim, etičkim i političkim aspektima umetničkog delovanja. Muzika je u Africi i danas važan momenat, odnosno bitan sastavni deo socijalne egzistencije. Avangarda je uporno i beskompromisno otkrivala svetu njegovo pravo ružno lice, a svojom asocijalnošću je odbijala da služi hegemonističkim i, danas, globalističkim interesima.

Bol, bes i prkos koje su ta dela izražavala, nisu pripadali isključivo iskustvu crnačke egzistencije u Americi, koja se iz razumljivih razloga izdvojila iz nepodnošljive stvarnosti ili se čak pobunila protiv nje, već su pripadali svakoj svesti koja je isključena iz društva i svrstana među tzv. „nepoželjne“ i „sumnjive“. Njen autonomni, antiasimilacioni zvuk, zvuk koji izmiče mreži organizovane kulture i njenih potrošača, očigledno pokazuje da je veći deo današnjih vladajućih tendencija u džezovu prepun neodgovornosti i podvala.

Piše: Ivana I. Božić

Arch Enemy - Will To Power (Century Media, 2017.)

Arhineprijateljeva želja za moć

Već sa prethodnim albumom War Eternal, mogao se naslutiti drugačiji, energičniji put benda Arch Enemy. Posebnu dozu različitosti od svega dotadašnjeg donela je i nova pevačica Alissa White-Gluz, koja je na mestu frontmenke zamenila legendarnu Angelu Gossow (što mnogi fanovi nikako da prežale i prihvate). Ipak, Angela se nije sasvim oprostila od Arch Enemyja jer je ona Alissina menadžerka ali i mentorka. Iako Alissa ima svoj stil, njena modulacija glasa slična je Angelinom.

Najnovije ostvarenje benda Will To Power korak je napred sa ponovo izmenjenom postavom jer se Arch Enemy ekipi priključio i gitarista Jeff Loomis (ex-Nevermore). Loomis se odlično uklopio sa Michael Amottom, srcem benda i njihove gitare prosto čine instrumentalni kostur na koji se svi ostali, poput tetiva i spleta krvnih sudova, uklapaju u moćnu celinu. To se oseća u skoro svakoj pesmi na albumu. I Loomis i Amott stvaraju nesvakidašnje melodije ukalupljene u brutalne ritmove, a sve to zajedno zvuči prilično zarazno. Ništa manji doprinos sveukupnom adrenalinu benda daju i bubnjar Daniel Erlandsson i basista Sharlee D'Angelo.

I sama Alissa kao da se nekako opustila na ovom albumu, te sada zvuči daleko uverljivije i snažnije. Kao da je konačno pronašla onu pravu dozu u nimalo lakom zadatku — biti dostojna vokalna naslednica. A to nimalo nije jednostavno, posebno zbog same tehnike pevanja — growl, tako netipične za žene, ali i danas, uprkos mnoštvu bendova, retke u metal žanru (bar kada je kvalitet u pitanju). Već na prethodnom albumu War Eternal, osetilo se da je Alissa dostojna zamena. Mada, izgleda da je bilo samo isuviše rano da se uši naviknu na nešto drugačiji stil od Angelinog, po kome je i sam bend bio prepoznatljiv.

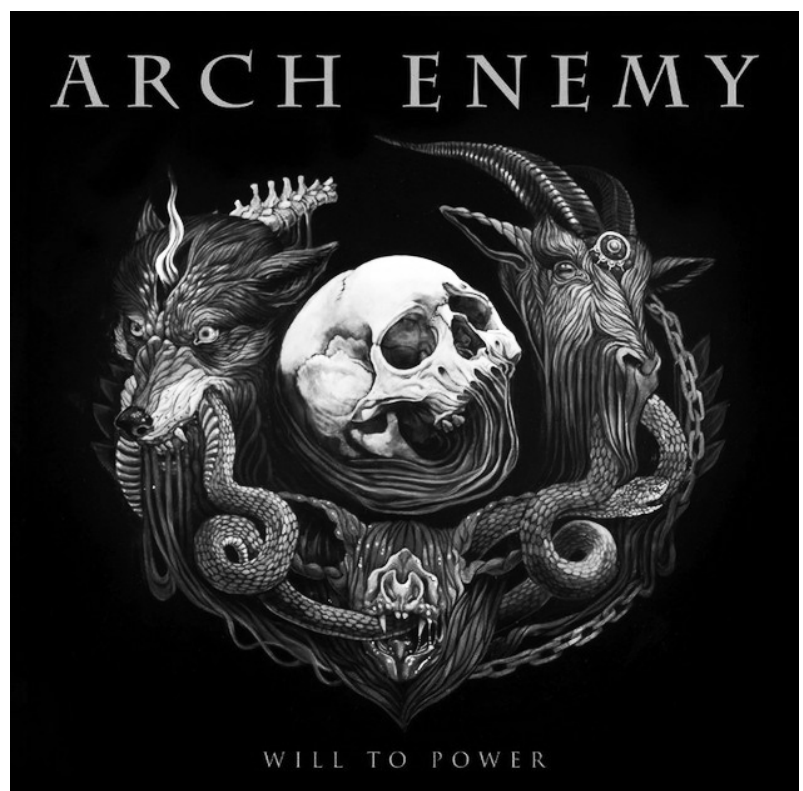
Album Will To Power otvara zarazna "Set Flame To The Night" nakon koje se potpuno menja energija sa "The Race" i na trenutak vraća u stare dane benda. Kada krenu nemilosrdni bubnjevi ispresecani talasima suvih rifova i dopadljive

melodije, oštri grleni zvuk prodorno zagospodari nad muzikom. Nakon treperavog gitarskog sola započinje "Blood In The Water", čiji ritam dopušta Alissi da njen glas dođe do izražaja.

Kada su tekstovi u pitanju, teme variraju od političkih do ličnih, sa dozom poetičnosti. Pojedini čak na trenutke deluju jako hipnotički, potpomognuti muzikom koja ih prati. Možda jedna od najjačih pesama na albumu je "The Eagle Flies Alone", da li zbog dodatnog, vizuelnog osećaja koji pruža video-spot za ovu numeru, ili nečeg drugog, ova pesma spada u kategoriju onih koje ćete vrteti i vrteti nebrojeno puta dok ne krenete da je čujete u svojoj glavi odmah nakon buđenja. Pesmu otvara zvuk klavira i gitare koja se čuje negde u pozadini, dok sve polako ne preraste u

pravu grmljavinu rifova koja prati stihove poput: "This world is full of lies and deceit/ I have felt betrayal, cut so deep/ Suffered defeat, only to rise again", koji pogađaju pravo u centar.

"Murder Scene" oslikavaju bas groove i divlje udaranje bubnja sa kojima se bore gitare, i sve to podseća na onaj klasični Arch Enemy zvuk. Nabijena energijom i adrenalinom, gotovo da predstavlja najvišu tačku albuma. "First Day In Hell" spušta tempo i donosi pomalo militantni zvuk. Posmatran kao celina, Will To Power zanimljiviji je od prethodnog ostvarenja benda, ali, uprkos pojedinim muzičkim momentima, potpuno drugačiji od ranijih radova benda. Sa dozom prepoznatljive moći i energije, svakako korak dalje u muzičkoj evoluciji benda.

Piše: Ivana I. Božić

Myrath - Legacy (2016.)

LEGACY

Zvuci i priče sa severa Afrike

Uvek je pravo osveženje ali i pozitivno iznenađenje čuti dobar metal sastav koji dolazi sa područja ne tako tipičnog za tu vrstu muzike. Već oprobano formulu u stvaranju orijentalnog metala godinama unazad praktikuje izraelski Orphaned Land. Ako bismo posmatrali muzičku mapu sveta, otkrili bismo da skoro svaki kutak planete krije neku svoju, jedinstvenu muzičku priču. Ukoliko bismo suzili posmatranje na rok, odnosno metal muziku, površina bi bila znatno manja, ali bi se tragovi pojavili na prostorima gde ih, realno, ne bismo ni očekivali. Razloga je dosta. Nisu u pitanju prizemne predrasude da li neko ima talenta da se bavi određenim pravcem ili ne, ili da određena vrsta muzike pripada posebnim delovima sveta. Ne. Reč je, pre svega, o kulturnom nasleđu i istoriji pojedinih predela, gde se poštuju tradicionalne vrednosti i gde se na sve trendove modernog vremena gleda sa izvesnom dozom uzdržanosti. Upravo u takvom jednom delu sveta, pre nekih desetak godina, nastao je Myrath, progressive metal bend sa daškom orijenta.

Myrath je odlično sjedinio tradicionalni vokalni stil i zvuk nasleđa Tunisa sa orkestracijama i power metalom, i tu, zapravo, i leži njegova

snaga. Nakon zapaženog Tales of the Sands iz 2011. godine, priča se nastavlja aktuelnim izdanjem naslovljenim Legacy. U principu, moglo bi da se kaže i istoimeni album, jer „myrath“ zapravo i znači „legacy“ na arapskom. Muzičari iz Tunisa preselili su se u Francusku i sa neizmenjenom postavom izdali nekoliko albuma: Desert Call (2010), Tales of the Sands (2011) i trenutno aktuelni Legacy (2016). Tokom proteklih devet godina Myrath je gradio svoj muzički identitet pod okriljem melodičnih, progresivnih i orijentalnih elemenata.

Album Legacy produkcijski je bukvalno doveden do savršenstva. Svaka pesma je poput oštrice mača, ali sa dozom dubokih emocija. Za to zasluge idu triju koji čine Kevin Codfert (produkcija), Fredrik Nordström (miks) i Jens Brogen (mastering). Dobra produkcija bitan je segment jednog albuma, a na albumu Legacy, svaki ton je upeglan i na mestu.

Akcentat je na klavijaturama i aranžmanima Elyes Bouchoucha-e i gitarskoj vožnji Malek Ben Arbia-e, dok su basista Anis Jouni i bubnjar Morgan Berthet više kao dekor. Celokupna instrumentalna mašinerija Myrath-a podređena je dinamici vokala Zahera Zorgatija. Nara-

vno, tu su i različite orkestracije koje dočaravaju te tradicionalne elemente. Već na samom početku albuma, violine dominiraju u zavođljivoj „Jasmin“ koja kasnije prerasta u opčinjavajuću „Believer“, jedan od singlova sa albuma za koji je spot sniman u Srbiji.

„Get Your Freedom Back“ započinje atraktivnim gitarama koje spuštaju adrenalin. Zaher, koristeći tradicionalne glasovne modulacije prilikom pevanja, stvara jedinstveni zvuk Myratha. A za razliku od prethodnog albuma, gde je često njegov glas dublji, grleniji i sa pojedinim scream momentima, na albumu Legacy uglavnom praktikuje clean. Posebnu pažnju zavređuje i „Nobody's Lives“ kod koje, iako je refren na tunižanskom, muzika i Zaherov poseban način pevanja dočaravaju sve emocije koje se na prvi pogled osećaju izgubljeno u prevodu. Slična je „Endure the Silence“ koja je smeštena na sam kraj albuma. Da sve nije baš toliko obojeno orijentalnim elementima i da je ovo ipak metal album, podseća „The Unburnt“ stvarajući tanku finu liniju između oštrijih i senzibilnijih momenata. Ceo Legacy vrlo je zarazan na prvo slušanje, mnoge pesme imaju taj radio-friendly zvuk i zarazan ritam koji se neprimetno uvuče pod kožu.

Preveo: Vladimir Kopicl

Bob Dylan - All I Really Want To Do
(Another Side of Bob Dylan, 1964)

Sve što stvarno želim

Ne tražim da se s tobom takmičim
Tučem te, varam ili te tamničim
Da te napinjem i da te sapinjem
Pobijam, zavodim ili razapinjem
Sve što ja stvarno, dušo, želim
Je da drugarstvo s tobom delim

Ne, ne tražim da s tobom se borim
Ni da ti pretim ili te lepim
Da te svlačim ili zavláčim
Da te smaram ili obaram
Sve što ja stvarno, dušo, želim
Je da drugarstvo s tobom delim

Ne tražim da te ja blokiram
Šokiram, grogiram ili izoliram
Da te analizujem, kategorizujem
Da te usaglašavam ili oglašavam
Sve što ja stvarno, dušo, želim
Je da drugarstvo s tobom delim

Ja ne želim u tebe da zurim
Žurim i jurim, pratim i klatim
Da ti smeštam ili te premeštam
I opisujem ili ograđujem
Sve što ja stvarno, dušo, želim
Je da drugarstvo s tobom delim

Ne želim rodbinu da ti sretnem
Da te zavrtim, u fokus metnem
Ni da te biram niti seciram
Ni da te nadzirem niti prezirem
Sve što ja stvarno, dušo, želim
Je da drugarstvo s tobom delim

Ja ne želim da te izradim
Vodim, tresem ili te ispalim
I ne tražim da osećaš isto
Da vidiš isto i budeš isto
Sve što ja stvarno, dušo, želim
Je da drugarstvo s tobom delim

(Iz knjige sabranih pesama Boba Dilana u izdanju „Geopoetike“)

